„ТАБОР“

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 27.

Справа передовсім у тім, щоб посеред окремих явищ розпізнати ситуацію так, як виявляється вона, повита імлою таємниці; розумно оцінити те, що бачимо, відгадати те, чого бачити не можемо, швидко прийняти рішення, а потім діяти енерґійно, без вагань.

МАРШАЛ МОЛЬТКЕ.

РІК ВИДАННЯ XIII. 1935.

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,
Ґенер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

Zakłady Graf. P. SZWEDE, Warszawa, Warecka 9, tel. 509-31

Відпис.

НАКАЗ

ГОЛОВНОЇ КОМАНДИ ВІЙСЬКА І ФЛОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

№ 2.

20 січня 1936 р.

З огляду на те, що військові суди поза межами Батьківщини функціонувати не можуть, то для охорони гідности та доброго імени старшини Армії Української Народньої Республіки внести наступні доповнення до Дисциплінарного Статуту, затвердженого Паном Головним Отаманом 7.XII.1922 р.:

§ 26. і.—„позбавлення старшинської ранги з виключенням з війська".

Табеля на стор. 14 —

„Головний Отаман" — позбавлення старшинської ранги з виключенням з війська".

АНДРІЙ ЛІВИЦЬКИЙ (р.в.),
Головний Отаман.

В. САЛЬСЬКИЙ (р.в.),
Ґенерального Штабу Ґенерал-Хорунжий,
Міністр Військових Справ.

Копія.

НАКАЗ

ВІЙСЬКОВОМУ МІНІСТЕРСТВУ І ДІЄВІЙ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

№ 1.

18 січня 1936 р.

Появлення збірників „Український ветеран" і „Немезіда" є явище ганебне, скероване на роз'ятрення негідних інстинктів у слабих духом та на розклад в шерегах еміґрації. Ті збірники остільки огидні, що не доводиться розбірати їх по артикулах; з них може тішитися і мати зиск лише ворог наш — Москва. Бо ж давно вже чи то червона, чи то біла Москва в своїй бо-

ротьбі проти єдиного носія української державности — Уряду Української Народньої Республіки вдалася до внесення заколоту в шереги нашої еміґрації взагалі, а передусім небезпечного для неї нашого вояцтва. Віддавна вже у москвинів на порядку денному підривання авторитету наших національно-політичних діячів. А ім'я забитого аґентом Москви нашого Вождя, Творця нашої збройної сили, св. п. С. Петлюри було об'єктом особливо запеклих нападів, навіть по Його смерти. На окупованій Москвою Україні назву „петлюрівець" надається тим усім вірним синам України, що борються проти окупанта та засуджені на найтяжчі кари. Там кожний появ національного життя охрещується „петлюрівщиною". А поза межами СРСР українці на цілому світі створили культ Вождя, Героя, Мученика—Симона Петлюри, пам'ять якого урочисто святкують щороку.

Боляче і соромно за тих, що, називаючи себе старшинами Армії УНР, в згаданих збірниках написали те, під чим охоче підписався б найзапекліший ворог наших визвольних змагань. Вояцтво і еміґрація тепер, а Рідний Народ пізніше осудять їх.

Всі автори, підписані під артикулами в „Українськім ветерані", є, згідно оголошення там же, видавцями його і з огляду на те, що не вказано відповідального редактора, відповідальні за цілий зміст „Українського ветерана".

Тому: 1) авторів з „Українського ветерана"— підполковників Дмитра Дідченка і Варфоломія Євтимовича, сотника Семена Левченка і хорунжого Сергія Євтимовича та редактора „Немезіди" підполковника Сергія Сидоренка звільняю з усіх посад, а останнього виключаю із складу приділених до Ґенерального Штабу і передаю їх усіх до Військового Суду за переступи, передбачені §§ 76 і 243 Військового Статуту (державна зрада);

2) виділити для окремого доходження справу тих авторів з „Українського ветерана", що не відважилися підписати своїх прізвищ;

3) судову розправу і доходження розпочати зараз же по поверненні на Рідну Землю.

Підписав:

В. САЛЬСЬКИЙ,

Ґенерального Штабу Ґенерал-Хорунжий,

Міністр Військових Справ.

ЮРІЙ НАУМЕНКО.

Червона армія.

І. ІСТОРІЯ І ХАРАКТЕР.

Збройні сили совітського союзу являються твором остільки своєрідним, збудованим на так відмінних від знаних нам зразків, що знайомство з ними не буде зайвим навіть для далекого обсерватора, не кажучи вже про тих, хто сподівається зустрінутися з червоною армією в обставинах, далеких від мирного часу. Керуючися власне гаслом: „пізнай свойого ворога, як самого себе", подаємо найнеобхідніші інформації про сучасну червону армію, яко мінімум того, що про неї повинні знати розпорошені по світі наші вояки, яких доля може ще зіткнути з цею мало нам знаною силою на полях майбутніх боїв.

Сучасна червона армія бере свій початок від „червоної ґвардії", що була орґанізована большевиками ще за часів Керенського. Вона брала участь в перших боях після жовтневої революції 1917 р. і була тою основою, на якій потім у часі горожанської війни збудовано збройну силу совітів.

Червона ґвардія була однак орґанізацією переходового характеру і вже в початках 1918 р. створено було „робітниче-селянську червону армію". Це було загальне окреслення для всієї збройної сили совітів — суходільної армії, флоти й авіяції.

Орґанізація армії почалася 23/II 1918 р. і цей день досі святкується в ССРР, як річниця повстання збройних сил.

У наказі про сформування було зазначено, що армія повинна бути „обороною для здобутків революції та для совітської соціялістичної держави", а також, що вона основується на „добровільному допливі певнішого елементу робітничої класи, тобто пролетаріяту робітників та селян".

Цей „добровільний доплив" був однак дуже мізерний, бо свобідні громадяне не мали охоти захищати „соціялістичної держави" так само, як колись не дуже то квапилися боронити „царя і отечество". Досить сказати, що в березні 1918 р. (у часі боротьби з українцями, донськими козаками і добровольцями Корнілова) уся армія сягала ледве 150.000 чол. Прийшлося повернутися до давно випробованого засобу і оголосити загальну військову повинність, що й було виконано наказом 9/I-1919 р. Це був акурат час наступу на Україну червоних армій і большевицька влада, як видно, не вважала можливим захопити Україну тільки при допомозі своїх „добровольців".

Від того часу збройні сили совітів почали швидко зростати і наприкінці московсько-польсько-української війни восени 1920 р. становили майже 5 млн. чол.

Тепер, на випадок війни, збройні сили ССРР обчислюються на 8 млн. чол.

Червона армія і при загальній військовій повинності зберегла свій клясовий характер, при чому з кожним роком збільшується відсоток партійців ув армії. На 1934 р. число членів комуністичної партії сягало ½ млн. чол., тобто майже половини складу армії мирного часу. Через те, що армія взагалі стоїть далеко від правдивого життя країни і не відчуває прикрих сторін його, як голод, брак товарів і ін., цей партійний елемент досить однолитий в порівнанні до загальної маси партійців. Розпочата в р. 1933 „чистка“ партії викинула з військових членів партії тільки 4,3% у той час, як партія в цілому згубила 17% своїх членів.

Навіть апарат Г.П.У. оказався менш певним від війська, бо там „вичищено“ біля 6%. Не є це в кожному разі доказом „певности й відданности“ війська режімові, скоріш становить це про відірванність його від життя і, що за тим йде, про брак нагоди для військових партійців виявити свої правдиві почування. Після звільнення з чинної служби характер цих партійців нерідко міняється і не мало їх знаходиться тепер у „прохладних“ місцях на півночі ССРР.

З недовірря до селянського елементу випливає тенденція збільшувати число робітників промисловости серед покликуємих до служби. Відсоток їх ще в 1931 р. становив для піхоти—21,7%, а для кінноти—16,5% До технічних військ, а особливо до відділів авіяційних і панцерних покликується виключно пролетарський елемент, при чому в авіяції і танкових відділах комуністи становлять до 100% особобового складу.

II. УПРАВЛІННЯ.

Всі збройні сили ССРР підлягають зверхньому керівництву народнього комісара оборони ССРР. — Ворошилову. „Нарком“ оборони разом з цілим „Раднаркомом“ підлягає „ЦІК“'ові ССРР (центральнийісполнительний комітет), а той в свою чергу являється еманацією (продуктом) всесоюзного з'їзду рад. Таким чином, червона армія знаходиться в розпорядженні цілого „трудового народу“, що висилає на цей з'їзд своїх представників.

По лінії партійній той же „раднарком" (всі „наркоми“—партійці) стоїть у безпосередньому зв'язку з „ЦК ВКП (центральний комітет комуністичної партії), керуючою екзекутивою якої є „політбюро“. Генеральним секретарем партії є, як відомо, Сталін, що засідає крім „політбюра“ ще й в „ІККІ“ (ісполн. комітет комуністичного інтернаціоналу). Звідси залежність „наркома“ оборони (тобто й всієї армії) від згаданих інституцій.

Донедавна управління збройними силами було колеґіяльне, належачи до „реввоєнради“, але цю раду скасовано і на чолі війська поставлено „єдинолично“ „наркома“. Безпосередньо нар-

комові оборони підлягають: 1) два заступники, 2) воєнна академія, 3) управління підготовки військ з інспекторатами: а) піхоти, б) кінноти, в) артилерії, г) зв'язку і ґ) інженерних військ, 4) штаб ч. а. (тепер – ґенеральний штаб) з відділами: а) оперативним, б) орґанізаційним, в) комунікацій, г) розвідчим, ґ) мобілізаційним, д) авіяційним і е) топографічним, 5) головне управління з відділами: а) особового складу, б) шкільним, в) поповнення армії і г) ремонтним, 6) політичне управління, 7) управління повітрової флоти, 8) управління морської флоти, 9) управління озброєння (разом з іншими виконує функції інспекції панцерних військ), 10) санітарне управління, 11) ветеринарне управління, 12) управління військової господарки (інтендантура) і 13) управління військових будівель.

Крім цих служб і управлінь безпосередньо „наркомові" оборони підлягають військові округи і окремі армії. Донедавна були це округи: Московська, Ленінградська, Білоруська, Українська, Волжська, Північно-Кавказька, Сибірська і Середнє-Азійська і дві окремі армії: — Закавказька і Далекосхідня. Закавказьку армію скасовано і зроблено з неї військову округу, а в 1935 р. маємо певні переформування серед військових округ. Українську округу поділено на дві: Київську і Харківську, а крім того появилася ще й Уральська округа. З огляду на напруження відносин з Японією залишено, яко окрему орґанізацію, Далекосхідню армію під командою Блюхера, склад якої доходить, за даними совітськими, що представлені в Ліґу Націй, до 300.000 чол. На таку орґанізацію вплинула безперечно певна відірванність цих військ від районів поповнення і труднощі сполучення по одній залізничній маґістралі, яка до того ж знаходиться під сильною загрозою перериву від сторони Манджурії, а в майбутньому — й Монголії.

III. КОМПЛЕКТУВАННЯ.

Згідно з діючим тепер законом про військову повинність, оборона ССРР є обов'язком всіх громадян. Однак, військова служба є не тільки обов'язком, але й правом, яке належить тільки до „працюючих". Річний континґент підлягаючих призову сягає 1.200.000 чол., але в цьому числі є значна частина позбавлених права служити в армії. Це — діти бувших: інтеліґенції, священиків, купців, куркулів і іншого „шкідливого" елементу. Таких позбавлених права служити в війську досить багато; разом з нездатними з фізичних причин становлять вони поважну цифру коло 400.000 чол. Решта річного континґенту, тобто коло 800 тис., проходить військовий вишкіл, але не однаково всі.

Річ у тому, що в ССРР прийнята мішана система комплектування армії, а саме: частина відділів утримується в складі близькому до бойового, а частина переведена на положення міліційних, тобто має лише невеликі сталі кадри і значний змінний склад, що покликується на 1—3 місяці. Це — так зв. те-

риторіяльні частини, що існують у піхоті, кінноті та артилерії полковій і дивізійній. Решта родів війська і відділів не має територіяльних частин.

Отже, цілий річний континґент 800 тис. чол., майже вдвічі більший від континґенту царської Росії, надто великий і не може з причин господарчих і орґанізаційних пройти повного вишколу. Тому робиться розподіл його на різні катеґорії щодо термінів підготовки. Військова повинність виконується: 1) в основних (кадрових) формаціях, 2) в територіяльних формаціях, 3) поза військом і 4) у воєнно-промисловому виробництві. На всіх, хто має бути покликаний до війська, складаються списки в місцях замешкання і надсилаються до районових воєнних комісаріятів. Самий добір рекрутів переводиться не по жеребках і не прилюдно, але на підставі індивідуальних оцінок. Найпевніший елемент попадає до формацій ГПУ (властивих і пограничних), потім вибираються рекрути до основних формацій, до технічних і спеціяльних частин, до територіяльних формацій, а решта призначається для вишколу поза військом та в воєнно-промисловому виробництві.

До часу покликання на активну службу рекрути проходять довійськову підготовку чи то при цивільних школах, чи то при військових формаціях, при чому за останні два роки перед призовом мають вони пройти вишкіл загалом два місяці. Активна служба в усіх родах війська триває 5 років, але спосіб її відбування не однаковий:

1) В основних (кадрових) формаціях вишкіл триває 2 роки, крім морської флоти, де звичайні матроси служать 3 роки, а спеціялісти — 4 роки. Так само відбувають службу кадри в територіяльних формаціях. Після закінчення вишколу жовніри звільняються в довготермінову відпустку аж до закінчення 5-річного терміну активної служби; в цей час вони рахуються в складі формацій та можуть бути покликані без оголошення мобілізації. На протязі цієї трьохлітньої відпустки жовніри покликуються два рази на одномісячні збори.

2) Змінний склад покликується до тер. частин у перший рік служби на 3 місяці, а потім щороку на 1—2 місяці в той спосіб, що загальний час вишколу триває в піхоті й артилерії — 8 міс., у кінноті — 11 міс., в інших частинах—9 міс. Решту часу „змінники" рахуються в відпустці, але щороку беруть участь частинно в одних 7-денних зборах, частинно в кількох коротших навчаннях у місцях замешкання.

3) При вишколі поза військом термін служби, формально однаковий з терміном у тер. частинах, фактично триває 6 місяців, при чому навчання провадиться в визначених пунктах інструкторами, що надсилаються з кадрів.

4) У воєнно-промисловому виробніцтві служба триває без перерви 2 роки, при чому військова підготовка провадиться поруч з працею.

Щодо п. 3 і 4 існують однак поважні сумніви в тому, чи

провадиться підготовка в належних розмірах. Багато даних промовляє за тим, що вона існує здебільшого на папері, особливо в стосунку до робітників, плинність яких осягає великих розмірів і не дає можливости прикріпити їх до певних підприємств, без чого систематична підготовка не може мати місця.

Після закінчення активної 5-річної служби, жовнір звільняється в запас армії, де перебуває до 40 років життя, з цього до 35 років у запасі 1-го порядку, а останні 5 років у запасі 2-го порядку.

Річний континґент покликаних до проходження повного вишколу становить коло 240.000 чол.; також континґент тих, що проходять навчання в тер. частинах — коло 200.000 чол. Поза військом та в воєнно-промисловому виробництві повинні проходити щорічно вишкіл коло 330.000 чол. У повищий обрахунок не входить континґент покликаних до авіяції і морської флоти, куди щороку вступає по 15.000 чол. У такий приблизно спосіб розподіляється річний призов 800 тис. чол.

Значна кількість військовозобов'язаних, які з причини „буржуазного походження“ не мають права відбувати службу в війську, зараховується до посполитого рушення („ополченія“). В часі війни вони мають служити „без зброї поза фронтом", а в мирний час служать 3 роки в робітничих формаціях, що виконують стратеґічні оборонні праці.

Жінки в засаді допускаються до військової служби на підставі приписів, що торкаються вступаючих до війська охотників. „Нарком“ оборони має право в мирний час укладати реєстри жінок, що в часі війни можуть виконувати спеціяльну працю.

Повищі дані стосуються 1934 року, але в останній час є підстави думати, що червона армія збільшує кількість піших і кінних дивізій. Це змусить збільшити річний континґент проходячих повний вишкіл, а відповідно з тим зменшиться або континґент відбуваючих навчання поза військом або кількість „непевного“ елементу, що відбуває службу без зброї. Можна припустити, що річний континґент повного вишколу зросте на яких 100.000 чол.

Комплектування командного складу червоної армії відбувається по зразках европейських армій з розваженням специфічного характеру совітського війська. Перші роки свойого існування армія ССРР була в значній мірі зв'язана з бувшими старшинами царської армії. Цей командний склад не був однак задовольняючим під оглядом певности в політичному відношенні і для того вважався конечним догляд комісарів над командірами. Тепер нечисленні бувші дореволюційні старшини, що перебувають на службі в ч. а., вважаються вже „благонадійними“ і система подвійного командування залишилась тепер тільки в випадках, коли командір не є членом комуністичної партії. Цих доревол. старшин нараховується в ч. а. коло 10% сучасного старшинського її складу.

Поповнення кадрового командного складу відбувається по можливості з робітничої класи, що постачає матеріял до військових шкіл, головно з числа членів „комсомолу“ (комуністичний союз молоді). Згідно з урядовими даними з цієї класи походило на 1/VII-1933 р. 42,3% комскладу (на 1/1-1930 р. було 31,2%). Прошарок партійний також з кожним роком зростає, про що свідчать наступні цифри: в 1925 р.серед комскладу було комуністів 40,8% і комсомольців 2,4%; в 1929 р. — комуністів 51,1% і комсомольців 4,8%; в 1933 р.—комуністів 67,8% і комсомольців 4,8%.

Провадиться інтенсивна праця над підвищенням військової освіти, наслідком чого серед вищого комскладу (ґенерали) в 1933 р. було 78,9% скінчивших воєнну академію з доповнюючим курсом, а серед старшого комскладу (командіри полків) було таких 48%.

Жінки також знаходяться серед комскладу ч. а. Совітська преса подавала в 1934 р., що в ньому нараховувалося 149 жінок, а крім того в штабах працювало 1055. У воєнних академіях знаходиться коло 340 жінок—слухачок.

Резервовий комсклад поповнюється з числа відбуваючих військову повинність абсольвентів шкіл цивільних, що мають освіту рівну матурі. Ці особи користають з пільг при відбуванні служби і при звільненні отримують звання командіра резерви.

Нижчий комсклад (підстаршинський), що займає посади бунчужних, чотових і ройових, служить понад термін, як це робиться в усіх европейських арміях.

До останнього часу в ч. а. не було рангів і комсклад розрізнявся лише посадами, на які вказували відзнаки на ковнірах (ромби, чотирьохкутники, квадрати і трьохкутники). Щойно в вересні 1935 р. наказ раднаркому впровадив ранги на зразок европейських. Для нижчого комскладу (підстаршини) впроваджено назви: ройовий, чотовий, бунчужний, а для старшинского складу—лейтенант, старший лейтенант, капітан, майор, полковник, комбриґ, комдив і командарм, а крім того введено рангу маршала.

Насьогодні від тих гасел, якими оперували большевики в 1917 р., якто: виборчий принцип, скасування рангів, комісари, жовнірські ради—не залишилося й сліду. Не можна цьому дивуватися, бо кожен розумів, що ці гасла були добрі для зруйнування армії, а коли треба її творити, то приходиться повернутися до засад, що випробовані цілими століттями.

Ввесь командний склад ч. а. виносить приблизно 45.000 старшин і 135.000 підстаршин. Українці в ч. а. становлять 17,4% всього складу. Коли порівняємо цей відсоток з відсотком українців у ССРР, який виносить 21,1%, то бачимо певну непропорційність. Видима річ, спосеред українців більша кількість, ніж з інших національностей, попадає до континґенту „неблагонадійних“ або взагалі знаходиться в північних областях ССРР.

IV. СУХОДІЛЬНА АРМІЯ.

Ціла військова справа в ССРР, як правило, заховується в найбільшій таємниці. В пресі можна знайти лише загальні пляни, освітлення тих чи інших сторін і певні дані, але не в цифрах, лише в відсотках і порівняннях. Відомостей про орґанізацію військових частин, їх кількість, дислокацію, призначення командного складу—взагалі в пресі не подається, а коли й подаються якісь дані, то робиться це в такій формі, щоб з цього не можна було багато дізнатися. Напр., вказуючи назву (номер) частини, ніколи не подають місця її перебування і навпаки, коли подається назва міста, то промовчується назва частини.

Військові з'єднання суходільних військ є або типу основного (кадрового) або територіяльного. Основні з'єднання складаються з певної кількости стрілецьких дивізій, що переважно стоять на кордонах, та з більшої в порівнанні до територіяльних кількости кінних дивізій. Крім того з'єднання моторизовані та механізовані, а також всі спеціяльні з'єднання, що мають стати до розпорядимости вищих начальників у випадку війни, належать до основних формацій. Сюди відносяться: панцерні з'єднання, тяжка артилерія, протилітакова артилерія, інженерні війська і т. п. Всі ці з'єднання отримують поповнення без огляду на кордони поодиноких республік ССРР.

Територіяльні війська складаються з більшої кількости (в порівнанні до основних дивізій) стрілецьких дивізій і невеликої кількости кінних дивізії. Ці з'єднання мають сталі кадри, що виносять 10—17% складу военного часу, і змінний склад, який покликується на певний термін. Контингент змінників покликується з теренів певних округ (місць походження) і відбуває службу в частинах, що розташовані недалеко від місця замешкання військовозобов'язаних. Щодо основних формацій, то сов. влада стосує там систему, знану з царських часів, і рекрутів скеровує для служби подаль від місць їх замешкання. Військовозобов'язані українці в переважаючій масі своїй (понад 70%) відбувають службу поза межами України.

За останні роки, в зв'язку з частковою мобілізацією з причини напруження на Далекому Сході, створено в деяких військових округах кілька резервових дивізій. Такі дивізії правдоподібно будуть зформовані в більшій кількості у випадку загальної мобілізації.

За даними на 1934 р. можна подати приблизні цифри щодо складу ч. а. в часі війни. Передбачається виставити в поле принаймні 133 стр. дивізії, 15 кінних дивізій, 8 кінних бриґад і 1.500 танків. Насьогодні можна припустити, що кількість танків була б значно більша, але все ж не така, яку подають деякі автори европейські (15.000). В 1935 р. малося в ч. а. коло 3.500 танків та понад 200 панцерних самоходів, яка кількість задовільна на перший період війни, тим більш, що пристосовані до продукції

тракторів фабрики можуть зразу ж перейти на продукцію танків. В 1934 р. було зайнято продукцією танків і панцерних самоходів 6 фабрик.

Дані з того ж часу щодо складу суходільної армії в час спокою виглядають так: 25 основних (кадрових) стр. дивізій, 47 тер. стр. дивізій, 9 резервових бриґад, 1 мішана стр. дивізія („Московська пролетарська"), 9 кінних основних дивізій, 8 окр. кінних бриґад, 6 тер. кінних дивізій і 4 моторизовані бриґади. Крім того мається відповідна кількість розподілених по округах і корпусах спеціяльних частин (артилерія, танки, сапери і т. п.). Стрілецькі дивізії (основні і територіяльні) належать переважно до складу 22-х стр. корпусів, але є декілька самостійних дивізій. Також кінні дивізії належать частково до 4-х кінних корпусів. Московська пролетарська стр. дивізія займає спеціяльне місце, щось у вигляді ґвардії. Вона має полки як основного, так і територіяльного типу.

Згадані 4 моторизовані бриґади можна вважати скоріш механізовано-моторизованими, на що вказує їх склад: курінь легких танків, сотня середніх танків, дивізіон панцерних самоходів, дивізіон моторизованої артилерії і два курені стрільців на самоходах.

Тенденція до моторизації має свій вираз у впровадженні моторового тягу в артилерії тяжкій й протилітаковій та в створенні численних танкових формацій. В 1934 р. приступлено до моторизації шістьох стр. дивізій. З промови Ворошилова (з того ж року) видно, що на одного жовніра ч. а. приходилося в р. 1933— 7,74 кін. сил. Спочатку в ССРР, як і в інших державах, обмежувалися тим, що впроваджували нову техніку до вже існуючих орґанізацій. Однак велика кількість механізованої зброї та її дальший зріст робили неможливим таке поступовання надалі.

Про наміри командування ч. а. можемо судити із слів Ворошилова:—„Тому що ми маємо в армії понад 7 кін. сил на людину, ми змушені відкинути старі форми і методи праці та створити новий тип військових з'єднань, яких досі не бачили в жадній армії. Ми мусіли розбити старі формації і цілком їх переформувати. Ми мусіли зробити танкових і авіяційних начальників з піших і кінних"...

Ця моторизація не провадиться однак коштом кінноти. Цей рід війська має надалі велике значення. Погляд командування на цю справу бачимо із слів інспектора кінноти Будьонного: — „Ще завчасно ховати кінноту. В майбутній війні, яка безумовно перетвориться в хатню війну міжнародного пролетаріяту, перемогу революції забезпечить численна й добірна червона кіннота"...

Слід звернути увагу й на збільшення питомої ваги артилерії, насичення якою без порівнання більше, ніж у колишній російській армії. Продукцією гармат зайнято було в 1934 р. 5 фабрик з 40.000 робітників.

То саме можна сказати й про забезпечення ч. а. кулеметами, яке дорівнює арміям европейських держав. Взагалі, щодо технічного забезпечення, то ч. а. стоїть нарівні з іншими арміями і промисловість має можливість постачати ці технічні засоби. Є однак інші слабі сторони, які мають велике значення в опреділенні боєздатности ч. а., про що далі скажемо кілька слів.

(Далі буде).

КОСТЬ БУНЧУК,
Полковник.

Бойовий марш кінноти.

Загальні підстави охорони військ під час бойового маршу стосуються вповні і до одиниць кінноти, але є певна різниця в способах орґанізування охорони маршу кінноти в порівнанню до одиниць піхоти. Кіннота, з-за її рухливости і швидкости ділання, потрібує менше часу на вишикування (розгорнення) з маршової колони до бойового шику і тому орґанізування охорони в маршу кінноти легше, ніж у піхоти. Колона піхоти (полк) потрібує на розгорнення в цілості найменше годину часу (марш на-впрост); натомість кіннота, машеруючи кроком, виконає те саме за 30—40 хвилин; машеруючи риссю — в 15—20 хвилин, а в ґальопі — за 10 – 20 хвил. З того виникає, що при орґанізуванню охорони маршу кінноти потрібно вираховувати менше часу на розгорнення і з-за того охоронні відділи її мають легше завдання. Ці обставини дозволяють кінноті:

1) зменшувати кількість війська для охоронної служби і
2) машерувати в дуже глибокій колоні.

Передова сторожа (аванґард). Завдання передової сторожі кінноти ті ж, що й в одиницях піхоти з тією різницею, що кіннота не має можливости з-за малої кількости бойців утримати зайнятого терену.

Поза тим ділання перед. сторожі кінноти мусять ґрунтуватися на зовсім відмінних підставах. Не маючи можливости втримати терену, перед. сторожа кінноти дає час і обставини для того, щоб могли розгорнутися головні сили.

Кіннота повинна використовувати свої характеристичні властивості і тому проти ворога, якого спіткає на дорозі маршу, завжди мусить провадити бій наступовий. Отже засада бійки перед. сторожі полягає на швидкости впровадження до бою всіх сил, щоб переважити часово над ворогом і щоб дати час головним силам перейняти бій на себе і тим виконати завдання, що поставлене командіром частини (колони).

Коли ж перед. сторожа кінноти спіткає опір більших сил ворога, то переходить до ділань оборонних, намагаючися утримати в свойому посіданню якнайдовше занятий терен. Не можучи ж

стримати наступу переважаючих сил ворога, передова сторожа відходить до головних сил, затримуючи якнайдовше посування ворога наперед. Взагалі ж — ділання перед. сторожі кінноти повинні відзначатися виразним активним характером і швидким впровадженням всіх сил до бою, щоб здобути перевагу над ворогом. Такі ділання перед. сторожі повинні бути підсилені міцним вогнем, для чого, з засади, в склад перед. сторожі, крім важких кулеметів, входять панцерні самоходи (узброєні гарматками і важкими кулеметами 13 м/м., що можуть разити грубий панцер) і одна або дві гармати (польові) для ділання проти панцерних самоходів. Панцерні самоходи дуже зміцнюють активну здібність кінноти і становлять поважний чинник вогню і руху. В руках н-ка перед. сторожі панц. самоходи служать, перш всього, щоб розбивати малі гнізда опору ворога, що будуть розміщені в напрямку посування пер. сторожі. Панцерні самоходи посуваються завжди як можна найдалі наперед перед сторожі (на відкритім терені) в цілях розвідки і подають н-кові пер. сторожі перші відомості про ворога; крім того вони являються поважною зброєю проти панцер. самоходів ворога.

Кінна артилерія переважно входить до складу більшої перед. сторожі (на дві — три сотні), бо слабші відділи не запевнюють артилерії охорони під час бою або відвороту. Повище не має застосування в маршах при переслідуванню ворога, де додаються навіть поодинокі гармати до висунутих наперед малих відділів.

Піонери входять до складу перед. сторожі на загальних підставах (як сапери в піхоті).

Кількість сил перед. сторожі в різних колонах виносить в маршах наступових в середньому: колона полку кінноти— 1 лін. сотня (муштрова), чота (4 важк. кул.), 1 гармата, чота піонерів, хемічний патруль; колона бриґади (2 полки) – 2 лін. сотні, чота важких кулеметів (2 на тачанках, 2 на в'юках), чота (5) панц. самоходів, чота піонерів, чота артилерії, хемічний патруль; колона бриґади (3 полки)—полк, чота панц. самоходів, батарея артилерії, сотня піонерів, хемічний патруль; колона дивізії (3 бриґади) — полк або бриґада, панцерні самоходи, артилерія, піонери і хемічні патрулі*).

Взагалі до перед. сторожі призначається $^1/_4$—$^1/_3$ складу кінноти, додаючи до цього панц. самоходи, піонерів, а як потрібно й артилерію. Повищі дані не становлять конкретних засад; сила і склад передової сторожі буде залежати в кожнім випадку від заміру і передбачень к-ра щодо майбутніх ділань. Передова сторожа не становить відірваної частини головних сил, а у випадку початку бою автоматично долучається до загального бойового шику головної колони; тому і склад її мусить залежати від передбачень командіра.

*) До всіх перед. сторож чи роз'їздів завжди потрібно призначати зв'язковий патруль для підтримування зв'язку з льотниками за поміччю спеціяльно умовлених плахт.

Завдання передової сторожі будуть: запевнити безперервний марш і охоронити головні сили через: а) усування перешкод, що можуть затримувати марш головних сил; б) зламати опір ворога; в) охоронити перед заскоченням; г) прийняти бій, коли обставини невигідні для головних сил. В випадках зустрічі переважаючих сил ворога завданням передової сторожі буде: 1) зайняти і утримати терен, засібна коли він важний для бою всіх сил; 2) запевнити час, потрібний до розгорнення всіх сил; 3) зв'язати якнайбільші сили ворога в напрямку маршу і в такий спосіб утворити вигідні умовини для дальшого бою. Щоб найліпше виконати завдання перед. сторожі, треба рішуче посуватися наперед в напрямку маршу. Н-к перед. сторожі мусить завжди пам'ятати, що він працює на користь головних сил.

Більшого складу передові сторожі діляться на відділи: головний і чоловий і роз'їзд (чота). Перед. сторожа в силі сотні висилає наперед тільки роз'їзд — чоту (до розїзду додаються важкі кулемети), а решта сотні складає чоловий відділ.

Відлеглість поміж перед. сторожею і головними силами в колонах кінноти може бути більша, ніж в колонах піхоти, що випливає з того, що кіннота має можливість швидко порушатися. У випадку бійки поміж ворогом і перед. сторожею, головні сили можуть швидко підійти на поміч. Також на заховання більшої відлеглости поміж головними силами і пер. сторожею впливає характер ділання пер. сторожі, обговорений вище.

Перед. сторожа не має стільки сили, щоб провадити бійку і тримати за собою терен, поки не підійдуть головні силі; тому для виконання свойого завдання вона мусить мати більший простір, щоб дати час розгорнутися головним силам. Це не означає, що головні сили перед. сторожі по осягненню кожного визначеного пункту мають його обороняти; пункти такі вони повинні утримати, поки не підійдуть головні сили, що мають їх боронити. На кожному такому пункті перед. сторожа затримується стільки часу, скільки потрібно, щоб отримати відомості від найдальше висунених наперед розвідчих відділів пер. сторожі. З цього випливає, що перед. сторожа має виконувати скоки від пункту до пункту, при чім черговий такий скок для головного відділу пер. сторожі окреслює отримане завдання пер. сторожі; для інших же відділів перед. сторожі: відділу чолового, роз'їзду і панц. самоходів посування залежить ще від теренових умовин і від посування головного відділу.

Панцерні самоходи, коли входять в склад перед. сторожі, посуваються попереду роз'їзду на відкритому терені; коли ж мають проходити села та хутори густо забудовані, ліс чи корчі, тоді ці закриття має розвідати перш усього кіннота, чи не зробив там ворог якоїсь несподіванки (засідки), а потім самоходи посуваються далі і співпрацюють з роз'їздом. Панцерні самоходи посуваються теж черговими скоками від одного обсерваційного пункту до наступного і не тримають сталої відлеглости від

роз'їзду; вони то під'їжджають до роз'їзду, то роз'їзд під'їжджає до самоходів.

Відлеглість поміж відділами пер. сторожі буває: між роз'їздом і чоловим відділом—600—800 мтр., поміж чоловим відділом і головним—800—1000 метр. Відлеглість між перед. сторожею і головними силами колони змінюється також у залежності від терену від $1^1/_2$—2 кілм. (рахуючи від хвоста голов. відділу пер. стор. до чола головних сил). Під час маршу вночі або туману, в терені зле видимім, відлеглості скорочуються як між відділом

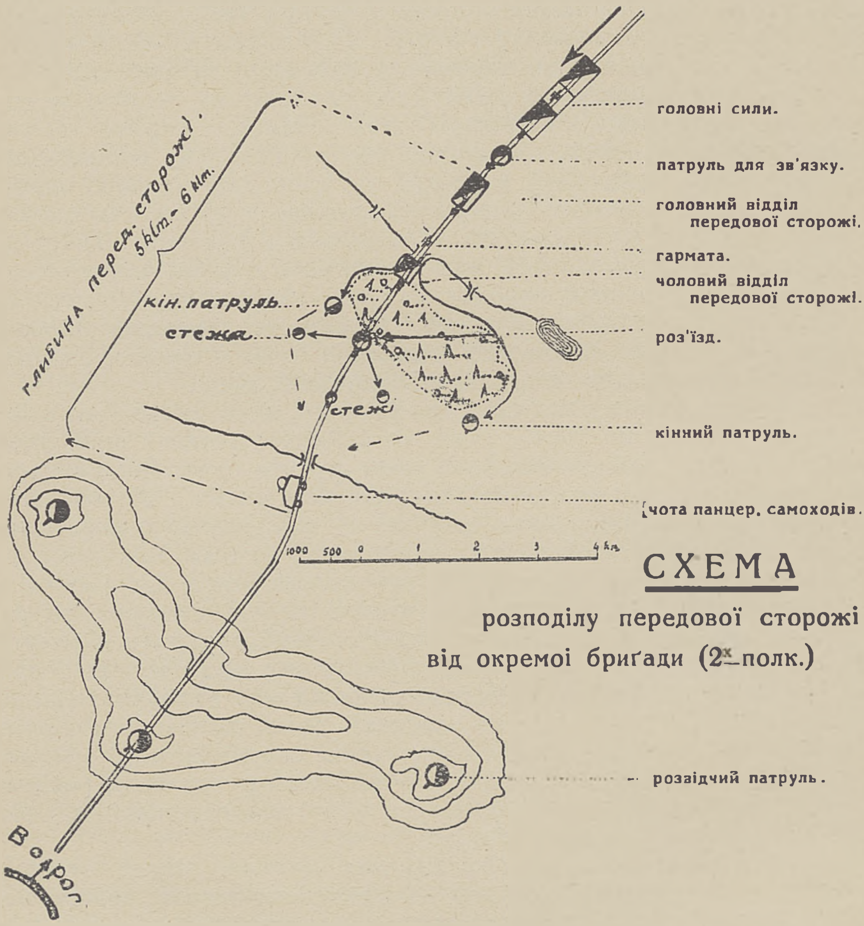

СХЕМА

розподілу передової сторожі від окремоі бриґади (2^x полк.)

ПРИМІТКА:

Головний відділ: $1^1/_2$ лін. сотні, чота тяжк. кулем. Порядок посування: $^1/_2$ сотні, чота кулем., 1 сотня.

Чоловий відділ: Кінна чота, рій важк. кулем., хемічний рій і гармата. Роз'їзд: 3 лін. рої, рій легких кулем., хемічний розв. патруль.

чоловим і роз'їздом, так і в цілому поділі пер. сторожі, то звужуючися, то поширюючися. Н-к колони, що орґанізує охорону маршу, висилає поперед сторожею малі відділи (розвідку) в керунку ворога, яко віддалене забезпечення. Один з таких розвідчих відділів повинен бути завжди висланий з завданням розвідати ворога в напрямку маршу. У випадку, коли б це було потрібне, висилається і більша кількість розвідчих відділів, щоб розпізнавати по обох сторонах дороги в напрямку маршу. Відділи віддаленого розвідування висилаються на відлеглість 10—15 кіл. перед передовою сторожею.*)

Звя'зок поміж головними силами і перед. сторожею утримується за поміччю ланцюга зв'язкових кіннотчиків або через зв'язковий патруль. Склад відділу, що призначений для утримання зв'язку поміж передовою сторожею і головними силами, залежить від відлеглости між ними. Обов'язок утримувати зв'язок з пер. сторожею лежить на головних силах. Для охорони боків колони головних сил призначається чота—сотня бічної охорони, а для охорони тилу призначається тильна сторожа (ар'єрґард).

Охорона боків, в залежності від ситуації, складається з розвідчих патрулів, що висилаються в малозагроженому керунку, або з бічної сторожі від сторони, звідкіль можуть наступати більші сили ворога. Тильна сторожа в маршу наступовому виконує обов'язки поліційні; сила її: чота на колону полку кінноти та дві чоти—сотня на більші колони.

Склад передової сторожі від бриґади кінноти буде виглядати так: 2 лін. сотні; чота важких кулеметів; чота піонерів; хемічний патруль (розвідує загазований терен); чота панц. самоходів і гармата проти панц. самоходів ворога**); зв'язковий патруль з умовленими плахтами для зв'язку з розвідчим літаком (схема на ст. 14).

22 листопада 1935 р.

---

*) Їх висилає н-к колони, бо така розвідка працює на користь колони головних сил.

**) Скриня з гарматними набоями посувається за головним відділом передової сторожі.

---

22 січня—День Свята Державности України—

є день Музею Визвольної Боротьби України.

Нехай в цей день кожний український громадянин і кожна українська громадянка прислужиться загально-національній справі пожертвою — в міру своїх достатків — на будову **Українського Дому в Празі** та на утримання **Музею.**

Пожертви надсилати на адресу п. Директора Музею Проф. Д. Антоновича: Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia.

Інж. А. МАРУЩЕНКО-БОГДАНОВСЬКИЙ,
Підполковник.

Хемічна війна.

І. ІСТОРИЧНИЙ НАРИС.

Світова війна принесла новий спосіб нищення ворога — отруйний газ. Початково вжитий був він у невеликих кількостях і розмірах, але при кінці війни отруйний газ був вже вживаний на всіх фронтах. Цей новий фактор бою насьогодні є разом із літництвом найголовнішим чинником майбутньої війни.

Давно вже супротивники, що провадили між собою боротьбу, вишукували способи, якими можна б було легко позбавити ворога бойової здатности. Стародавні й середньовічні війни відбувалися часто в замкнутих фортецях й той, кто нападав, міг із великими труднощами і втратами дістатися до „шкури" свого супротивника.

Отже, якщо не помогали машини—тарани, що виконували того часу ролю сучасної тяжкої артилерії для зруйнування мурів— противник старався полегшити собі боротьбу через заразу повітря. Неприятель кидав падло здохлих коней, трупи вояків і старався таким поступованням заразити криниці та інші джерела води і т. д. Ці заходи для зараження повітря й води, що малі на меті позбавити бойової здатности ворога, можна б назвати першою стадією сучасних отруйних газів.

Знаним є й той факт, що від дуже давніх часів війни мали дуже великий вплив на розвій воєнного промислу, а остання війна особливо його посунула наперед на 50—100 літ. Вона дала сильний імпульс до піднесення науково-дослідчої праці над удосконаленням різних воєнних царин, що творять т. зв. воєнний промисел. То спричинилося до величезного поступу воєнної техніки й то в першу чергу в стосунку до оборони держав. Кожна держава тепер має плян змобілізування приватного промислу на воєнні потреби. Воєнний промисел[1]) охоплює дуже велику кількість фабрикації різнорідних виробів, у тому числі и бойові гази.

Винаходцем отруйного газу був німецький профессор Габер (Haber). Швидко по розпочаттю Світової війни виявилося, що найстрашніші знаряддя мордування вояків не виконують свого завдання в тім ступневі, якого від них сподівалися. Кулеметний вогонь, величезні гарматні набої (42 центиметрові), вагою цілу тонну, не були в силі подолати завзятости вояка Світової війни, що, заритий як кріт в стрілецьких ровах і підземних коморах (бліндажах), потрапив там витримувати пекельний гарматний вогонь.

---

[1]) Про який буде окремий артикул. А. М.—Б.

В цей спосіб війна стала позиційною боротьбою. На малім відносно відтинку фронту билися дивізії й корпуси, зариті в землі. Вояк був окопаний біля вояка. Щоб обсадити східній фронт, який простягався від Балтійського до Чорного моря, треба було центральним державам 2 мільойни вояків. Безперестані атаки й контратаки при допомозі ураганного вогня різних калібрів гармат, не могли на 100 відсотків запевнити шансів перемоги наступаючій армії і тому хутко зродилася думка винаходу такого бойового засобу, що дав би можливість пригнобити й знищити ворога. Таким засобом став газ, що є універсальним бойовим способом, що на заатакованому просторі не залишає жадної живої істоти, отруючи людей, звір'я й навіть рослини. Яким вимаганням повинен був відповідати такий газ?

На це дає відповідь „записна книжка", знайдена у забитого німецького вояка 23-го пішого полку—Оттона Волькмана (Otton Wolkmann). В ній містилася коротка інструкція, зредаґована в популярній формі, що була доступна кожному пересічному воякові—яко повчальне слово.

Затим газ відповідав наступним умовам:

1) отруювати й забивати на-смерть, як можна швидче;

2) бути тяжчим від повітря, щоб міг втискатися в стрілецькі рови до бліндажів, ям від гарматних набоїв, що бувають штучним, власне натуральним схoвком вояків;

3) газ повинен був бути зникливий (льотний) і через те бути трудним до зауваження, щоб можна було внаслідок того заскочити несподівано ворога. Крім того газ мав ще інші „вартості" (з фр. bonne qualititè)—і як що перед гарматними стрільнами хоронило вояків вже 6-метрове склепіння, газ внаслідок своєї густоти впихається в кожне заглиблення, проникає в найміцніші протигарматні бліндажі й нищить там схованих вояків.

Вкінці газ значно дешевший від гарматних набоїв. 1 клґ. вибухового матеріялу коштував німцям 2 марки 40 феніґів, а 1 клґ. хлору — тільки 18 феніґів, тобто в 13 раз дешевше. Досліди над уживанням бойових газів, яко военного матеріялу, датуються ще задовго перед війною. На-добре взялися до цих дослідів зараз на початку Світової війни і бойовий газ уживалося обидвома ворогуючими сторонами. Однакож перші вжили цього смертовбійчого фактору бою—німці.

Головним дослідником бойових газів без сумніву був вищезгаданий німецький професор Габер, що навіть особисто контролював їх ділання на російськім і французькім фронтах.

Вживання газу, яко отруйного засобу, було заборонено міжнародньою постановою в Ґазі. Прийнята там конвенція реґулювала у певних загальних рисах способи провадження війни. Вона окреслювала відношення війська до цивільної людности, охороняла польові лазарети, шпиталі й санітарну службу, одночасно

заказувала вживати куль т. зв. „дум-дум"*) (із стятими голівками) або вибухаючих по вдарі в ціль карабінових куль, а також гостро забороняла вживати всяких отруйних засобів, між іншим і газів.

З вищенаведених причин німці, впроваджуючи вживання газів яко бойового засобу, зламали міжнародню Гагську конвенцію, не дивлючися на всі обіцянки, започаткували убійчу форму боротьби, якої так хотіли уникнути інші воюючі держави, та збільшили таким чином кількість жертов війни.

Отже, піднявши ініціятиву в цім напрямку, німці нині відрікаються від цього, хотячи скинути на супротивників відповідальність за цю ініціятиву. „Щоб покласти кінець розголошенню тих глузувань і неправд, каже французький полковник Ребуль (Reboul), ми повинні завше й безперестанно повторювати, що німці дали початок ганебній методі боротьби, що змусіло нас (союзників) вступити в їх сліди. Дати окремих газових атак на французькім фронті виразно потверджують ці факти. З приводу тих брутально-смертовбійчих атак мусіли ми подумати про оборону. Ми були змушені до двоякого роду праці: із одного боку треба було запевнити нашим відділам оборону перед газовими атаками, з другої ж сторони треба було створити засоби, які дозволили б нам атакувати ворога в спосіб, ним примінений."

Згідно з німецькими джерелами перший раз вжито отруйний газ на російськім фронті під Праснишом за три місяці по оголошенню війни (на початку листопада 1914 року).

Німецький автор Вокер (Woker) описує в наступний спосіб ділання першої газової проби—газової атаки на російські окопи:

„Ділання газу на неприготовлені російські відділи було страшене. В лазаретах, на сходах і перед дверми лазаретів лежали нещасливі жертви із посинілими, спухнілими обличчями, із кривавою піною в носах і ротах. Около 90% допровадило до смерти сильне підражнення й знищення віддихових доріг та дуже сильний опух легенів (як при всіх хоробах, що повстають від зараження газами)—це головні наслідки отруйного ділання газу."

В кілька місяців пізніше вжито бойових газів на західнім фронті проти французів й анґлійців в битві під Іпром. Відтинок фронту Іпра, останній шматок непідлеглої Бельґії, був один з найзавзятіш боронених теренів в часі Світової війни. Поза ним відкривалася дорога до французьких портів при каналі Ля-Манш, через які прибували до Франції підпомогові війська із

*) Цих куль ужили большевики-москалі в бою під Баром 14.X.1920 р. з Окр. Кін. див. Поранили дуже тяжко двох кулеметчиків, обриваючи ноги повище колін. Були то вояки 1-шого кін. Лубенського ім. М. Залізняка п-ку І бриґади Окремої Кінної дивізії—ройовий Томенко Павло й козак Гурсинів Олекса. А.М.—Б.

Англії й взагалі утримувався постійний контакт між союзними державами.

На тім власне відтинку ужито перший раз бойовий газ на західнім фронті. Навіть німці не сподівалися такого „забійчо-смертоносного успіху", який наступив по газовій атаці. Не приготовили вони собі досить резерв, якими можна було б захопити терен і трофеї в перерванім газовою атакою французько-англійськім фронті. То дозволило французам „залатати" діру, що повстала на трупах кількох тисяч вояків союзних армій. Потім і коаліція почала вживати відповідні охоронні засоби й незнані німцям бойові гази.

Надовго однак остався в пам'яті вояків союзних армій й їх родин т. зв. „чорний день під Іпром". Про нове страхіття війни вояки союзників ще не знали й глузували з зізнань полоненого німця, що перестерігав їх перед небезпекою газів. „Подякуємо німцям за дезинфекцію окопів" — казали флегматичні англійці. За цю недбайливість заплатили життям кілька тисяч вояків. Німці трималися того погляду, що коли цілий світ з ними бореться, то вони мусять відкинути всі моральні гасла.

В березні і квітню 1915 року на західнім фронті — на відтинку Bicoschoote—Langemarck—панував відносний спокій. Допіру 20 квітня розпочалося бомбардування Іпра, що тривало до 22-го квітня. Того самого дня коло $4^1/_2$ години пополудню спостерегли обсерватори, а незабаром і союзні вояки, що над німецькими окопами підносилася жовто-зелена хмара, коло 1 метра висока. Та хмара, попихана лагідним вітром, зближалася до окопів, де знаходилися французькі кольоніяльні війська і канадійська дивізія. Був то хлоровий газ, який доліз до окопів і викликав у вояків нагле осліплення, страшенний кашель, зв'язаний з блюванням, і вкінці — удушення.

В одній хвилі ціла лінія фронту, що займали вищезгадані дивізії, була відкрита. Навіть найхоробріших із вояків охопив панічний страх, коли сунула на них жовто-зелена хвиля незнаної небезпеки.

Сотні, курені й полки втікали, кидаючи зброю із виразом великого перестраху на обличчях.

„Перервано французів" почали оповідати в лазаретах і позафронтових інституціях. Спочатку видавалося то неправдоподібним, але незабаром виявилися гуртки французьких вояків, що в безладді бігли через поля від окопів. Вояки хиталися на ногах, як п'яні, осліплені, кашляли, тяжко дихали, мали темнокривавої барви лиця, онімили від страшних мук, залишаючи за собою сотки мертвих й умираючих товаришів. За ними повзла зеленожовта хмара, яка все спалювала на своїй дорозі. Навіть рослини вмирали по її переході.

Одночасно із висланням газової хвилі розпочали німці сильну стрілянину із карабінів, а їх тяжка артилерія ураганним огнем засипала другу лінію фронту з метою перервати її зв'язок із

фронтом і батареями й унеможливити підвод резерв до загроженого відтинку.

Відділи 87 колоніяльної дивізії, атаковані газовою хвилею, швидко відійшли в напрямку мостів в Boesinghe. Тільки два курені намагалися стримати німців, що наступали за газовою хвилею. Німецькі вояки були охоронені перед газом тампонами на обличчях, що затуляли також роти й носи. Оборонці окопів були отруєні газом, забиті або взяті до полону.

Інші відділи відступили на Іпр, тоді як німці посунулися на лівім крилі фронту, аж до залізниці Langemarck-Boesinghe. Ціла газова атака не тривала й 15 хвилин. Союзники були несподівано заскочені й майже за годину німці в силі коло дивізії піхоти опинилися при мості в Boesinghe. Здобиччю німців були 29 гармат.

Коли союзні війська відступали, завзято відбиваючися по першому перестраху, то канадійська дивізія нагло відійшла, відкриваючи терен на 3 клм. вглибину. Тоді німці затрималися й почали зміцнювати здобутий терен.

Крім згаданих втрат терену й в артилерійськім парку — втрати союзних армій французько-англійської виносили 15,000 отруєних вояків, з чого 5,000 на-смерть.

Німці вжили при газовім наступі під Іпром 180,000 клґ. хлору, що був випущений із 5700 стальових бутлів. Як подає німецька статистика, „на одного бутля припало 0,87 трупа“.

19.XI 1935.
Краків.

Передплачуйте — Передплачуйте

„ТРИЗУБ“

ТИЖНЕВИК ПОЛІТИКИ, КУЛЬТУРИ, ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ ТА МИСТЕЦТВА, ЗАСНОВАНИЙ В 1925 РОЦІ СИМОНОМ ПЕТЛЮРОЮ.

„Тризуб” дає широкі інформації про положення на Великій Україні, про становище української справи на міжнародній арені, про життя і працю української еміґрації у всіх осередках її перебування.

Передплата „Тризуба” в Польщі виносить: на рік — 18 зол., на півроку — 10 зол., на 3 місяці — 5 зол., на 1 місяць — 2 зол.

Читальні відділів УЦК, читальні „Просвіти” та інших товариств і орґанізацій платять за „Тризуб” лише 12 зол. річно.

Для точних передплатників „Тризуба” в Польщі і в 1936 році призначено цілу низку книжкових премій.

ЖАДАЙТЕ БЕЗПЛАТНИХ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ „ТРИЗУБА”.

Адреса Редакції: **„Le Trident“, 42 rue Denfert-Rochereau, Paris, V.**

Адреса в Польщі: **J. Lipowiecki, Warszawa, Czerniakowska 204 m. 25.**

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ.

Похід царя Дарія проти Скитів.[1])

Скити або, як вони себе називали — Сколоти, цей гордий, войовничий, розумний народ[2]), що прожив на нашій землі біля 1.000 років, буде цікавити майбутніх українців без сумніву більше, аніж сучасних. Не може бути, щоб цей цікавий народ, переживши таку довгу добу на нашій землі, не полишив би по собі якихось глибших слідів в українському народові, що в такій категоричній формі намагаються заперечити наші сучасні дослідники. У кожному разі грізне та славне Скитське ім'я жило й греміло по світові ще майже 1000 років після політичного зникнення цього народу й служило першим означенням нашого народу в часах його перших історичних кроків.[3]) Більше того, ще навіть серед укр. козаків XVII в. жило традиційне, горде й глибоке переконання, що вони походять тільки від Скитів.[4]) Ця цікава, стара воєнна традиція наших славних прадідів, змушує й нас, вояків, ставитися до Скитської доби більш уважливо. Цій добі мною присвячена ширша студія, але тут накреслимо лише коротенько головні її менти й перейдемо до обговорення походу Дарія, що власне й є метою цієї коротенької студії.

Скити мали прийти в нашу землю десь у VIII в. до Р. Х.,

---

[1]) В жовтні ц. р. п. проф. Щербаківський мав у Берліні виклад на тему: — „Україна до Р. Х. та після", — під час якого згадав про похід Дарія і висловив ту думку, що Дарій в 60 день пройшов цілу Україну до м. Ґельону (мав ніби лежати біля суч. Ахтирки на Слобожанщині) та назад до Дунаю, при чім висловився, що виміряв похід — „з циркулем у руках". — По такому розрахунку виходило, що Дарій не робив нічого іншого, лише 60 днів машерував по 35 верстов кожен день через річки, по степах, без доріг. Виступивши опонентом я зауважив, що такий марш був технично неможливий, що в дійсності справа стояла так, що Дарій заблукав у суч. Басарабії і з неї не виходив. У довшій відповіді, торкнувшися інших піднятих мною дискусійних питань, навести які, на жаль, я не маю тут змоги, п. проф. Щ. звернувся до моїх зауважень щодо походу Дарія і зазначив, що затримує свій погляд, прийнятий крім того одною з академій. Отже тому, що в історії воєнного мистецтва цей похід Дарія займає одно з визначних місць, я й маю на увазі розібрати його тут з військової точки погляду, щоб тим самим попередити приміщення в наших історіях хибного погляду про нього.

[2]) Геродот пише: — „Ми не можемо вказати ні на одно плем'я по цей бік Понту, яке видавалося б своїм розумом, за виключенням Скитського народу". — (IV, 46) Фукідід пише: — „По хоробрості ми не можемо порівняти Скитів ні з якою нацією, не тільки в Европі, але також в Азії".

[3]) Візантійці звали Русь — Скитія, а Русів — Скитами. (Див. Лев Діякон).

[4]) Ґен. Ріґельман у передмові до свого твору пише, що укр. козаки вбили собі в голови та намагаються переконати інших, що походять — „от каких то Скитов и потому не почитают себя быть Русскими." — В цьому також глибоко були переконані наші старі воєнні історики. Прикладом, полк. Грабянка виводить козаків від—„Козар-древнѣйшого рода скифска".—Величко також часто пише:— „Наших Сарматокозацьких продков", — при чім Сармати в нього все одно, що Скити.

як оповідають старі грецькі історики. Вибивши якийсь народ (греки звали їх Кімерійці), що перед тим мав жити на нашій землі, Скити створили собі могутню державу: від Дунаю — до Дону; від Чорного моря — до лісової смуги. Пануючий стан (або народ) держави звався: Царські Скити, жили вони десь над Дніпром, де лежала їхня „Свята Земля".[5])

На Правобережжю жив якийсь народ хліборобів, на Лівобережжю—кочовників—два підбиті народи, що звалися Скитами лише з приналежности до Скитської Держави і яких Царські Скити уважали нижчими станами або, як пише Геродот, рабами.[6])

Сусідами Скитської Держави (та в більшій або меншій залежності від неї) були такі народи (як звали їх греки): Траки (по Дунаю); Аґатирси (суч. Галичина); Неври (Полісся — по думці наших дослідників--проблематичні предки укр. народу); Андрофаґи (Чернігівщина); далі на схід до Волги: Меланхлени, Ґельони, Будини і т. д. За Доном — жили Сармати; в Таврії — Таври.

Сьомий вік у життю Скитської Держави — це доба великих та славних походів. У своїх буйних, войовничих наїздах Скити доходили на захід до сучасн. Берліну; на південь можливо навіть до Єґипту.

Десь в другій половині VII в. до Р.Х. з наших степів вискочила сильна кінна армія Скитів, перейшла Кавказ і розгромила дощенту цілу Малу Азію, т.т. Мідію, Асирію, Сирію, Іудею, а єґипетському фараонові Псаметихові ніби пощастило дорогими подарунками ублагати Скитів припинити похід на Єгипет.

Спогади про той жах, який охопив цілу М. Азію від скитського наїзду, залишили нам жидівські пророки в своїх писаннях:

— „Оголосіть в Іудеї, кричіть в Єрусалимі, голосіть, лементуйте!... . . . .

Так говорить Господь! Ось їде нарід від краю північного і нарід великий підіймається від краю землі. Тримають в руках лук та коп'є; вони жорстокі й немилосердні; голос їх шумить як море і несуться вони на конях, вишиковані як один чоловік, щоб битися з тобою — о, дочко Сіона! Ми почули вістку про них і руки наші опустилися, туга охопила нас, муки як жінку в родах. Не виходьте ж в поле

---

[5]) Історики звичайно пишуть: — "Скити були кочовим народом", — але це все одно, що написати: — „Запорожці були кочовим народом". — Отже Царські Скити не були хліборобами, але не були й кочовниками. Це була якась войовнича каста або орден, народ або плем'я (як Спартанці —до яких Скити мали велику симпатію, про що див. далі). Земля Царських Скитів над Дніпром була поділена на округи (полки), а в центрі лежала — „Свята Земля", — де вони ховали своїх царів. У свойому приватному життю Ц. Скити займалися точнісенько тим самим, чим займалися Запорожці, а в державному — панували над цілою Скитією.

[6]) Щоб краще зрозуміти суспільний поділ Скитської Держави, наведемо таку аналоґію до Козацької Держави: Козаки—це Ц. Скити; Посполиті —- Скити Хлібороби; Лівобережні Дейнеки і т. п. пролетаріят Коз. Держави—Скити Кочовники; Міщани—Скити Орачі (що продають) і т. д.

і не ходіть по дорогах, бо меч ворога та жах від усіх сторін." —
(Пророк Єремія VI, 22—25).

Ще: — „Від Дану чути храп коней їхніх, від голосного іржання жеребців тремтить ціла земля — і прийдуть і знищуть землю і все, що в ній і город і живучих у ньому..." — (VIII, 16). [7])

В VI в. до Р.Х. Велика Скитська Держава досягає своєї найбільшої могутности та слави. Період завойовань, поширення та буйних наїздів закінчився. По наших та ближчих азійських степах запанував спокій, так що, оскільки вірити грецьк. письмен. Аристею, він мав зробити під цей час велику подорож із скитськими купцями від Чорного моря до Алтаю й назад. Така блискуча слава сильної, войовничої Скитської Держави, розуміється, мусіла звернути на себе пильну увагу тогочасного векого володаря Сходу, перського царя Дарія, і він вирішив завоювати її.

(Далі буде)

---

[7]) Проф. Щ. закинув мені, що то невідомо, хто учинив погром М. Азії і що, на його думку, це були аральські Саки. Розуміється, писаних актів про це ми не маємо, але що це був славний подвиг наших Скитів, у цьому — з боку найбільших авторитетів — не було ніякого сумніву. Прикладом Еберт знайшов можливим не тільки твердити про це катеґорично, але навіть подати висновки, з якими нам направду варто ознайомитися перед тим, як доводити чужинцям противне. Він пише:

— „Die skolotische Skythen... brachen — „den Kaukasus zur Rechten" — also durch die kaspischen Pforten, bei Derbent in Kleinasien ein. Sie erscheinen im nordwestlichen Medien... Von Medien aus unternahmen sie Raubzüge nach Mesopotamien und Syrien. Man hat auf diese skythischen Heimsuchungen einen der wichtigsten politischen Vorgänge innerhalb der alttestamentlichen Entwicklung, die deutoronomistische Reform König Iosias (um 620 v. Ch.); die Einführung des reinen Jahwedienstes und die Verbannung der assyrischen Götter, zurückgeführt." —

(Ebert, Südrussland im Altertum, Bonn, 1921, стор. 108.)

Наведемо ще для аналоґії (див. далі) думку Толстого та Кондакова: — „Пророчества Іереміи носят отчасти историческій характер; сквозь вдохновенные, поэтическіе обороты рѣчи видны историческіе Скифы, идущіе с сѣвера, неразлучные со своими конями, вооруженные луками и копьями, жестокіе и неумолимые — какими описывают их и греческіе писатели." — (Рус. Древн. СПБ. 1889. II, 10).

Під час викладу проф. Щ. сказав, що коли розкопував старі могили та дивився на черепки, то перед ним так і вставав образ вікового укр. хлібороба. Так само й ми, читаючи оповідання Геродота та Єремії, теж не можемо утриматися, щоб не крикнути: — „Та це ж наші Запорожці!" — Поза тим: 1) Крім Геродота про це писав Ктезій; 2) Скити йшли через Кавказ: — „маючи Кавказ з правої руки" — т. т. через Дербент, тим саме шляхом, яким Джебе та Субутей вели кінну армію монголів на Калку. Отже — марш є можливий; 3) Жиди знали, де в них північ, а де—схід, бо мусіли орієнтувати свої храми; 4) Жиди знали, що на сході (звідкіля могли прийти Саки) кінця світу не було, бо там далі лежали Індія та Китай. Кінець світу був на півночі, в чому був певен і Геродот у V в. до Р.Х.

РОЗДІЛ II.

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ,
Сотник.

Остання Збройна Сила Старої України[1])

(Українські козацькі полки 1863—64 (1874) р.р.)

Ця студія є 4-ою частиною нашої ширшої праці — „Козацькі рухи XIX в." [2]) і має на цей раз оповісти, як у 1863 році козацький стан Лівобережжа останній раз виставив козацькі полки. Ця подія цікава у всіх відношеннях, а головно вже тому, що на ній кінчається більш як 400-літня історія козацького стану, яко носія ідеї Збройної Сили України. В нашій історичній літературі не тільки цілковито бракує праць на цю тему, але навіть певних вісток. І це тим більше дивно, що наше старше покоління могло ще бачити та говорити з ветеранами цих полків, цими останніми представниками Старої України [3]).

---

[1]) Подаємо статтю, на побажання Автора, без жадних скорочень і виправлень. Ред.

[2]) Ця праця ставить завданням дослідити історію істнування Укр. Збр Сили в минулому столітті і має складатися з таких частин:

I. — „Укр. Збр. Сила в Наполеонівських війнах 1812 — 16" р р. — Надрукована—„Табор"—з ч. 19 починаючи.

II. — „Укр. коз. військо 1831—33"р.р. — Буде надрукована пізніще. Конспективно подана в — „Тризуб" — за 1934 р. ч. 1 під заголовком: — „Сторінка з минулого" — стр. 17.

III. — „Укр. кін. коз. корпус та Київська Козаччина 1855 р."— Надіслана до — „За Державність",— Варш.

IV. — „Остання Збройна Сила Старої України" — Ця студія.

V. Дальші частини: Бугське, Чорноморське, Азовське, Задунайське, Дунайське, Кубанське — Козацькі Війська XIX; та Слободські гусарські полки XIX в. — перебувають в досліді.

Ширше наше завдання буде полягати в тому, аби довести, що Укр. Збр. Сила ніколи не зникала, що Україна — навіть загубивши Державність, всеж затримувала свою національну Збр. Силу протягом XIX в. Одні відламки її істнували безперервно (пр. Черном. Військо); другі часово (пр. Азовське Військо); треті лише спорадично, викликані тими чи іншими важними подіями. В кінці XIX в. більшість цих відламків остаточно осідають на Кубані і будучи підсилені масовою еміґрацією козаків з Лівобережжа, творять т. з. Кубанське Козацьке Військо, яке й донесло до наших часів ідею Вічности Збройної Сили України.

[3]) В нашій історичній літературі панує думка, що був лише указ про скликання укр. коз. полків у 1863 р., але ніби-то він був зараз-же відкликанний. (Прик. — О. Рябінін-Скляревський, див. далі). Окрему думку заступає п. проф. Волод. Щербина (Київ); в студії — „Доля козаччини на Лівобереж. Україні"—, Зап. Шевченка т. С. ч. II істор. 1930 р., стр. 287, читаємо: — „Року 1863, під час нового польск. повстання знову скликано на Україні ополчення. Здається, це було вже не козацьке ополчення, а збіралося воно з загального складу населення. Ніяких звісток про це ополчення в літературі я не знайшов. Може до цього ополчення відноситься відзив М. Максимовича в розмові його з Н. Гіляровим-Платоновим (відомий москов. публіцист словянофільського напряму): — „Ну, а как цослѣднее ополченіе? спрашивал я. „Ну что нечего и спрашивать, говорит он. Тут просто из крестьян брали, да и то каких старались отдавать — самых дрянных пьянчуг". — (Кіев. Стр. 1898, V, 46). Так зникла колишня військова орґанізація козаччини на Лівобережжі".—

Зараз ми побачимо, що всі ці думки та вістки не відповідають дійсности.

Отже, единним джерелом до цієї нашої студії лишається нам: — „Полное Собраніе Законов Россійской Имперіи" — (П. С. З. Р. И.) т. т. XXXVIII—XXXXII, в яких ми знаходимо укази про формування, розпуск та перебування в резервовому стані цих козацьких полків.

З наших попередніх студій видно було, що кожен раз коли російський уряд перебував у скрутному становищу, він зараз звертався до козацького стану Лівобережжа та благав його про допомогу. Так було в 1812, 1831, 1855 р. р. і так сталося в цьому 1863 р. підчас другого Польського повстання. Тут варто пригадати, що 1860-ті роки відзначилися особливо енерґійним проявом української національної думки. На громадську арену виступала завзята, повна запалу та віри в майбутнє, українсьска молодь. Повставали громади, просвіти — починалася культурна праця. Це звернуло пільну увагу російського уряду і послідували репресії. Як раз у цьому 1863 р. знанний рос. міністр Валуєв видав циркуляр, що — „не було, нема й бути не може ніякої української мови". [1])

Але видно, що польській короні надавалося більше значіння а—ніж пробуджуючійся українській національній думці. У всякому разі російський уряд вирішив звернутися в цю трудну годину знову до козацького стану України за допомогою. Остільки при попередніх формуваннях укр. коз. полків, ми кожен раз намагалися знайти ініціатора, який подавав таку думку урядові, то на цей раз ми думаємо, що ціла справа переводилася у Військовому Міністерстві просто про інерції. В початку червня 1863 р. ґазети опубліковали — „высочайшій указ" — від 24.V про скликання українських козацьких полків. У ту-ж хвилину українські національні кола приспішили привітати цей указ. Десь в червні ц. р. в — „Одесском Вѣстникѣ" — (орґан української національної думки) ч. 64 з'явилася велика статья, славного українського патріота Підполковника рез. М. Левченка, в якій він вітав — „высочайшій указ" — і дивився на цей факт, як на відродження козаччини на Україні, одночасно подаючи ширший огляд козацького руху за 1831 та 1855 роки [2]). На жаль ми не маємо змоги ознайомитися з цією надзвичайно важною для нас статьею [3]). Але самий факт її істнування та зміст її, свідчать про той ду-

---

[1]) Проф. Д. Дорошенко — „Нарис історії України" — Варш. 1933 р. Т. II, стр. 311.

[2]) Див. наші студії ч. II та III.

[3]) Вищезгадане подаємо на основі слідуючого витягу з праці О. Рябініна-Скляревського (Одеса) — „З революційного укр. руху 1860-х років (Гурток М. Левченка)"—, Ювілейний Збірник на пошану М. Грушевського, Київ 1928, т. I, стр. 348. — „Біоґраф М. М. Левченка указує на 1863 — 65 р. р., коли Л—ко брав участь в — „Одесском Вѣстникѣ". — Листи Сокальського до Г. П. Данилевського свідчать про українофільські проекти братів Сокальських у редакції цієї ґазети. Дійсно ч. 5 ґазети за 1863 р. містить лист Костомарова з закликом підтримувати ідею навчання рідною мовою та матеріально забезпечити видання

ховний звязок, який істнував між українськими національними колами та цими козацькими полками.

Згідно — „высочайшего указу" — від 24.V.1863 р. Сенат опублікував дня 29.V ц. р.:

— „Высочайше утвержденное Положеніе о сформированіи в Полтавской и Черниговской губерніях конных Малороссійских казачьих полков".— [1])

Це — „положеніе" — складалося з §§ 1 — 38, які були поділені на X розділів. Для нас воно цікаве тим, що разом з такими — „положеніями" — від 1812, 1831, 1855 р.р. творить ряд основних джерел до історії військової справи Укр. Збр. Сили XIX віку. Ці — „положенія" — подають нам той еволюційний процес, який відбувався протягом віку в орґанізації наших полків. Прикладом з цього останнього — „положенія" — ми довідуємося про ускладнення полкової орґанізації, про поступ в озброєнню, поліпшення медичної справи, цілковите повернення до національної уніформи і т. д.

Перший розділ подавав — „Общія положенія" —, які наведемо в оріґіналі:

— „§ 1. На основаніи Высочайшаго повелѣнія, послѣдовавшаго в 24-й день Мая 1863 года, Малороссійскіе казаки Полтавской и Черниговской губерній призываются к временному вооруженію, дла охраненія пограничных мѣстностей тѣх губерній и для дѣйствія, в случаѣ необходимости внѣ оных.

§ 2. Из них составляются на первый раз три конных казачьих полка; два в Полтавской и один в Черниговской губерніях, которые именуются Малороссійскими конными казачьими полками.

§ 3. Полки эти называются первым и вторым Полтавской и первым Черниговской губерніи".—

Розділ II (§ 4) говорив — „Про склад полків" — та подавав штат полку. Кожен полк мав складатися з 7-ми сотень: 6-ти дієвих та 1 резервової. Загальна сила полку виносила: 1073 чол. та 1071 кінь (ком. полку та помішник мусили мати власні коні). Штат полку схематично подібний до штату 1855 р., одначе мав кілько цікавих для нас додатків. Офіцерів 25 (ком. полку — 1; помішник (шт. офіцер)—1; сотенних — 7; молодших 16, з них один полк. адьютант та один скарбник, він же квартірмайстер); урядників—старших 29 (один знаменщик); молодших 29 (один асістент). Козаків: стройових — 875, приказних (ординарців) 56, штаб-сурмач — 1, сурмачів сотенних — 7. Нестройових: Полк. лікарь — 1[2]), фельдшер — 1, писарів — 2, коновалів — 2, ковалів —2, їздових до—„патронного ящика"—1[2]), до возів—14. Крім

укр. книжок. Цей лист є ніби відгуком відомого його листа до Герцена. В ч. 64—„Вѣстника"—М. Левченко присвячує велику статью з приводу дозволу зформувати три—„малороссійских казачьих полка"— на Україні. Статья дивилася на цей факт, як на відродження козаччини на Україні і подала огляд руху козаччини на Україні за 1831 — 1855 роки та українського селянства проти польс. панства. Цю статью очевидно і згадує біоґраф М. М. Левченка".—

[1]) П.С.З.Р.И. т. XXXVIII, № 39660

[2]) Перший раз у штаті.

того серед нестройових бачимо вже—„дробантів" [1])—(джур для офіцерів) — 28 чол. Обоз полку складався з 14 провіантових возів та одного—„патроннаго ящика"—(перщий раз у штаті). Вози мали бути звичайні селянські, але доброї будови.

Розділ III (§§ 5—8) говорив — „Про обмундірування та озброєння полків".— Ці параґрафи наведемо в оріґіналі:

— „§ 5. Особой формы обмундированія конним Млр. казачьим полкам не полагается, но общества, которые обязываются снабжать избранных ими людей приличною одеждою, устраивают для них: суконные кафтаны, шаровары, по возможности однообразные; смушковыя же черныя шапки с суконными верхами и кушаками должны быть форменные: в 1-м полку Полтавской губерніи верх шапки и кушак красные, во 2-м синіе, в Черниговском свѣтлозеленые.

То же самое обмундированіе и снаряженіе устраивается по распоряженіям Министерства Государственных Имуществ, и для кадровых нижних чинов, которые будут назначены в полки для устройства и обученія оних.

§ 6. Казаки сохраняют обыкновенную свою стрижку волос и бороды, если носят оную.

§ 7. Офицеры носят полукафтан темно-зеленаго сукна казачьяго покроя, такого-же цвѣта шаровары и длинные сапоги; кромѣ эполет (серебряные, чешуйчатые, с № полка и литерою губерніи), по примѣру служащих в войсках носят серебряные погоны с № полка и литерою губерніи. Вооруженіе их состоит из кавалерійской сабли, с кавалерійским же темляком, и пистолета на серебряном снурѣ. Кушак и шапка по образцу казаков. Урядники на воротникѣ кафтана имѣют галун. У трубачей басонная нашивка полагается только на одних наплечниках [2]).

§ 8. На сборних пунктах даются: всѣм казакам и урядникам сабли, пики и ружья. Трубачам и приказным пистолеты.

Оружіе, патронташи, портупеи, боевые припасы и патронные ящики, по одному на полк, доставляются на сборные пункты, по распоряженію Военнаго Министерства".—

Розділ IV (§§ 9—23) говорив —„Про порядок складення полків".—Цей розділ також цікавий, з нього ми бачимо, що в звязку з актом 1861 р. цілковито зникає один з факторів попередніх

---

[1]) Дробант (Trabant) — старий україн. військ. термін. Прийшов на Україну з Заходу, де в XVII в. Trabant'ами звалися тілохранителі вищіх начальників. З них потім складалися окремі, особливо довірені частини. Прикладом з таких Trabant'ів у 1692 р. повстав пруський ґвардійський полк: Garde du Corps; в Австрії до війни — „Trabanten" — звалася піша палацова ґвардія. Через Польщу слово Trabant прийшло на Україну і з таким призначенням та такою-ж орґанізацією „Дробанти" істнували при гетьманах. Пізніще (поч. XVIII в.) ця почесна служба зійшла на ступінь звичайних гетьманських служок та конюхів. З таким значінням це слово перейшло потім до козацьких військ (Чорномор. Донського), де військові служки коз. офіцірів звалися Дробантами. Цей офіційний термін затримувався до 70-х р.р. XIX в. Див. — „Военная Энциклопедія" — вид. Ситина т. IX.

[2]) Отже попередній вислів, що цим козацьким полкам особливої уніформи — „не полагается" — треба розуміти інакше. Уніформа, як бачимо, цілковито подібна до офіційної уніформи коз. полків 1855 року. Справа полягала в тому, що при попередніх формуваннях козак з'являвся у власному жупані і на такий точнісеиько жупан козацькі громади з'обовязані були давати гроші, аби він був-би зробленний — „по підряду". — Таке оформленя справи приводило до затримки процесу формування з одного боку, з другого — до незапобіжних зловживань при поставці — „по підряду". — Отже, уряд нарешті зрозумів, що краще передати справу уніформи просто козацьким громадам.

формувань, а саме — „шляхецькі зібрання"— [1]). Ціла справа формування полків покладається на місцеві Палати Державного Майна та на козацькі громади.

Згідно § 9 командіри полків призначаються — „высочайшими"—наказами [2]).

На офіцірські посади (§ 10) запрошуються особи—„всѣх свободных сословій"–,головно ті, які перебувають в резерві, або служили в укр. коз. полках 1855 р. Особи, які не мають військових рангів, приймаються—„з а у р я д".—На посаду сотенних командірів·—обов'язково—призначаються лише ті, які служили по кавалерії, в разі браку таких, призначаються з армії. Запрошення та вибір офиціpів передається місцевим Палатам Держ. Майна, по згоді з ком. полку Про призначеня офіцірів оголошуеться в наказах по полку. Для орґанізації полків призиваються, по розпоряженю Військового Міністерства, поверх установленного штату козаків, резервісти Полтавскої та Чернігівської ґуберній, по 50 чол. на кожний полк. Сурмачі по 8 чол. на полк командіруються від армії.

Згідно § 13, з козацького стану вступають в полки головно ті, хто хоче добровільно, а при недостачі таких вибір переводиться по приговорам волосних та сільских козацьких зборів.

Для установленя кількости козаків, яку має поставити кожна волость, місцева Палата — зараз-же по отриманню цього указу, робить розкладку, відповідно числу козацьких душ у волости. При складенню розкладок потрібно уважати, щоб люди одної волости та одного участку не були-би розпреділені по різним сотням, за виключенням тих випадків, коли запобігти цього не можливо (§ 14). Розподіл поставки козаків по селам, що входять в склад кожної волости, робиться по приговорам волосних сходів, пільнуючи по можливости рівномірність (§ 15). Після вибору людей та закупці коней зі збруєю, Палата робить доповідь Н-ку Губернії для розпорядження його про приняття людей та коней полков. командіром, при чім Палата пропонує ті пункти, які на її погляд найкраще надаються для збору людей (§ 16). Передачу козаків та коней переводять урядовці, призначені Палатою, і тим особам, які призначить ком. полку. Людей передається по реестрам, коней по відомостям, за спільним підписом здатчиків та прийомщиків (§ 17). Коней та збрую т. е. сідло з потником, уздечку та трок мають придбати козацькі громади. Коні можуть бути всілякої масти, селянської породи, з неодмінною умовою, щоб були гідні до козачої служби; одначе сідла, зглядно труднощі в короткий час замовити такі в значній кількости

[1]) При попередніх формуваннях 1812, 1831, 1855 р. р. функції формування та грошові видатки падали на козацькі громади та частинно на шляхецькі. В 1855 р. перший раз, яко третя, допомогова орґанізація виступає Палата Держ. Майна.

[2]) Раніще шляхецькі громади вибірали двох кандідатів і один затвержувався — „высоч." — владою.

по згідним цінам, можуть бути придбані коз. громадами на місці, з тих які залишаються у деяких господарів після розформовання коз. полків у 1856 р., та інших, аби тільки вони були гідні (§ 18)[1]).

Про спорядження козаків одягом та про придбання коней зі збруєю, Палата видає розпорядження зараз-же за відсилкою до Волосних Правлінь розкладки про вибір людей. По мірі закупки коней, огляд їх роблять урядовці, яких командірує Палата (§ 19).

Для необхідних видатків при формуванню коз. полків та для купівлі коней зі збруєю вибіраються, по приговорам громад, довіренні особи з благонадійних козаків, яким видаються — „приходо-росходные“ — зшитки. У свій час ці особи представляють з цими зшитками відчит громадам, а витяг з нього пересилається Волосними Правліннями до Палати, з додатком приговору громад, які цей відчит повіряли (§ 20).

До підтримки козацьких громад у видатках на заготовлення вищезгаданних предметів, відпускається їм Палатами Держ. Майна по 55 руб. сріблом на кожного козака (§ 21). Ці гроші, по асіґнації їх від скарбу, Палата пересилає до Волосних Правлінь, для передачі, як сказано у § 20, вибраним від громад особам (§ 22). Витрачуваня сум, поверх тих, які будуть асіґновані від скарбу, переводиться громадами, по установленому порядкові, на рахунок мірського капиталу, а при недостачі такого, на рахунок громадських сум, або мірського збору (§ 23).

Розділ V (§ 24) говорив — „Про квартирування та лікування". — Козацькі полки розташовуються в губернських та повітових містах по квартирах, а на випадок браку помешкань, в ближніх до них селах.[2]) Хорі користуються послугами полкового лікаря, а крім того приймаються до військових шпиталів та цівільних лікарень, де й лікуються на рахунок скарбу.

Розділ VI (§§ 25—27) говорив — „Про задоволення". — Штаб та обер-офіціри, рівно як і особи, що займають офіцірські посади — „за-уряд", — отримують все задоволення, з часу зарахования на службу, від Військового М-ства. Платня їм переводиться по рангам, по окладам легкої кавалерії. Крім того, при зачисленню в полки, видається на обзаведення річний оклад платні від В. М-ства (§ 25). Під час перебування полків на терені губерній, провіантування козаків та коней передається Управлінням Державного Майна. На цей же рахунок відносяться витрати: на

[1]) Отже з цього параґрафу можно вичитати жаль Військ. Міністерства за нерозважний крок у 1856 р., коли під час розпуску тих коз. полків все спорядження було розпродане на аукціонах. З указу про розпуск цих полків 1863 р. (див. далі) ми побачимо, що на цей раз Військ. М-ство буде обережне.

[2]) За час останніх формувань такого прикладу не було, щоб полки формувалися по містам. Місцева влада призначала для цього села.

полкову канцелярію 40 руб. в рік, та до 1.000 руб. на непередбачені та мілкі відатки, а також на кування коней та під оружні річі. З часу вступу козаків та кадрових ниж. чинів у полки, відпускається на їхне провіантування по 10 коп. на чоловіка в сутки, та стілько-же на купівлю сіна. Овес або ячмінь видається з центрального та громадських запасових маґазинів, по особливому на те розпорядженню Міністерства Державного Майна. З ментом вирушення полків у другі губернії, загальне утримання їх переводиться на рахунок скарбу (§ 26).

Козаки та кадрові ниж. чини, з часом зачислення в полки, отримують платню з сум Військового Міністерства. Урядники старші — по 4 руб. 5 коп.; молодші — 3 руб. 80 коп.; всі останні козаки, як стройові так і нестройові по 2 руб. 70 коп. на рік (§ 27).

Розділ VII (§§ 28 — 30) говорив — „Про керування полками". — Формування полків покладається на Міністерство Державного Майна (§ 28). Полки по зформованню переходять під керування Військ. М-ва (§ 29). Полками командують командіри полків на правах, цій посаді приписанних, причім з'обовязані кожномісячно представляти до Інспекторського Департаменту Військового М-ства лише стройові рапорти по установленній формі, всі-ж додатки до рапортів мають бути надсилаємі тілько про кадрових ниж. чинів (§ 30).

Розділ VIII (§§ 31 — 32) говорив — „Про призначення полків". — Українські коз. кінні полки призначаються до ужиття головно в обшарах своїх ґуберній; але в разі потреби, по розпоряженню начальства, посилаються і в другі місця (§ 31). Після того, як мине потреба в Українських полках, вони розпускаються і козаки повертаються до своїх хат (§ 32).

Розділ IX (§§ 33 — 35) говорив — „Про права громад та родин." — За померших, або забитих під час служби козаків видаються їхнім родинам, а при браку таких громадам по належности, рекрутські зачітні квітки (§ 33). Під час перебування козаків на службі, їхні громади звільняються від всіх податків та повинностей (§ 34). Родини козаків, які померли від поранень, або стали інвалідами, забезпечуються Міністерством Державного Майна (§ 35).

Розділ X (§§ 35 — 38) говорив — „Про привілеї". — Офіціри та козаки нагороджуються на загальних підставах, як і ті що служать в армії (§ 35). Підвищення офіцірів у слідуючі ранги допускається за відзначення, про що оголошується у — „височайших"—наказах (§ 37). Служба в полках зараховується офі-

цірам та козакам до всіх прав та привилеїв дійсною службою здобуваємих (§ 38).

З цього — Положенія" — ми бачимо, що збір козацьких полків 1863 р. переданий був: місцевим Палатам Державного Майна з функціями орґанізаційними та козацьким громадам з функціями виконуючими. Номінально, цілий тягар екіпіровки полків падав на козацький стан, але формально держава приходила на допомогу і частину видатків (по 50 руб. срібл. на чоловіка) брала на себе.

Після минулої Кримської війни, економічний стан в Україні стабілізувався порівнюючи хутко, так що ціни на предмети поставки мало чім різнилися від 1850-х років. Ми думаємо, що приблизна сума екіпіровки одного козака мала виносити десь біля 150 руб. срібл. т.т. один козак обходився громадам приблизно по 100 руб. сріблом. Крім цих видатків, згідно § 26 громадські маґазини з'обовязані були видавати на полки овес та ячмінь. Але, зважаючи на те, що козацький стан Лівобережжа в 1863 р. мав виносити приблизно 600.000 реґістрових душ[1]) і мав виставити лише три кінні полки (3135 коз.), а крім того, на цілий час служби козаків, згідно § 34 козацькі громади звільнялися від всїх податків та повинностей (більше року), треба признати, що козацький стан на цьому формуванню нічого не програв. З указу не відно, але це й так ясно, що це формування не касувало чергового рекрутського набору, остільки такий падав на цей, або 1864 рік.

Цей указ Сенат опублікував дня 29 травня 1863 р. Поки він дійшов до України, був оголошенний по волостям, а місцеві Палати зробили відповідні розпоряцження, то мала минути перша половина червня. Отже не раніще як у кінці другої половини червня козаки зібралися на збірні пункти й розпочалося формування полків. Про перебіг його ми не маємо ніяких відомостей.[2]) Але, як це слідує з попередніх формувань, справа мала переводитися так, як це було приписано указом. Полки формувалися десь по селам, біля Полтави та Чернігіва, трохи подалі від новоповсталих українських громад. Але дивно, що ця подія не зацікавила близче наше старе покоління і прикладом М. Максимович замісць того, щоб розпитати якогось ветерана цих полків, питав московського публіціста Н. Гілярова-Платонова. Отже, наша схема коз. полків 1863 р. може виглядати лише так:

---

[1]) У 1855 р. ми нарахували чисельность коз. стану біля 600.000 реґ. душ, а за попередні формування подали точні цифри. Див. наші попередні студії.

[2]) Зі слідуючого указу (№ 41112, § 31, див. далі) слідує, що всі — „дѣла" — про формування цих полків мають хоронитися в губернських архівах Полтавщини та Чернігівщини. На жаль, ще не знайшлося дослідника, який розкопав-би ці справи.

Ч.ч.	Назва полку	Хто командував	Де формувався
1-й	Полтавський	?	села на Полтавщині.
2-й	„	?	
1-й	Чернігівський	?	село на Чернігівщині.

Загальна сила укр. к. коз. полків виносила 3.219 чол., 3213 коней, 42 воза та 3 скрині для набоїв. Згідно другого штату (див. далі) ці цифри будуть збільшені. З указу видно, що в першу чергу призивалися козаки-охотники. Знову таки з попередніх формувань знаємо, що козаки завше йшли охоче. Заможні, навіть старші люди, кидали своє господарство, жінок та дітей та йшли в козацькі полки. В 1833 р., як знаємо, для багатьох ця завзятість кінчилася сумною катастрофою (забрили в солдати), але в 1856 р. козацький стан навіть виграв з формування. Тому, на нашу думку, і в цьому 1863 р. громадам не багато прийшлося призначати своїх членів, бо йшли головно добровільно.[1]) Нас цікавить також ступень національної свідомости цих козацьких полків. У нашій попередній студії — „Укр. кін. коз. корпус 1855 р." — ми документально ілюстрували високу національну свідомість козацького стану Лівобережжа. Ми подали там кілька зворушуючих пісень, глибокого національного змісту, з якими проходили ці козацькі полки через Курськ на Петербург. Безсумніву, багато з тих козаків вступило і в ці полки. Це було лише 8 років тому.

Що до офіцірського складу, то згідно § 10 — „Положенія" —, запрошувалися в першу чергу ті, які служили в укр. коз. полках 1855 року. Це наші старі знайомі. Вони достойно репрезентували Україну. З дальшого видно буде, що в полки вступали охоче офіціри резерви різних родів війська, як також цівільні урядовці. Умови служби, головно річний оклад платні, грали при цьому поважну ролю. Що до старшого командного складу, то на цей раз справа стояла трохи інакше, як у попередніх формуваннях. Командіри полків були призначені згори, хто вони такі, ми не знаємо. Бракувало також кількох сотенних командірів з потрібним стажем (§ 10), чому кілько таких було призначено з кавалер. полків. Всі сурмачі були призначені з кав. полків. Для орґанізації та обучення козаків муштрі, були мобілізовані по 50 чол. резервістів, це були також українці.

В цьому указі заслуговує на увагу розділ про уніформу. З нього видно, що козацьким громадам полишалося право створити національну уніформу, з якого права вони безсумніву й скористали.[2]) (Далі буде)

[1]) Вістку Н. Гілярова, що ці козацькі полки складалися — „из крестьян" — та — „самых дрянных пьянчуг" — заперечує по перше — цей указ; по друге ми заперечимо її ще раз — слідуючими — „высочайшими" — указами, див. далі.

[2]) Малюнків уніформи до цих коз. полків нами не знайдено, але їх не тяжко скласти.

РОЗДІЛ III.

СВЯТОСЛАВ ШРАМЧЕНКО,
Лейтенант флоти.

Узброєння підводних човнів.*)

Оджеж артилерійське узброєння підводного човна є на другому місті, відступаючи перше місце самодієвим мінам.

Самодієва міна чи торпеда — це правдивий підводний човен в мініятюрі із своїми моторами і реґуляторами всіх напрямків, який несе до ворожого корабля вибуховий матеріял, щоб при влученню в цей корабель або затопити його, або поважно ушкодити. При зазнайомленню з самою міною стає впрост дивним, до якого ступеня розвитку мусив дійти людський мозок, щоб створити такий страшний винахід, який ділає, як жива істота з передбаченням різних можливостей.

Віднайшов цю міну анґлійський інженер Уайтхед. Перші проби були зроблені у 1864 р. в Фіюме, після чого самодієва міна все удосконалюється.

Самодієва міна зроблена із сталі, має форму сиґари і поділена на кілька переділів — відсіків. Довжина її від 4,5 і до 8,5 метрів, а діяметр 45—55 мм. (див. мал. 1).

Головною бойовою частиною самодієвої міни з'являється перший переділ, де знаходиться до 200 клґр. вибухового матеріялу — тренітротолуолу, що вибухає від удару. На носі міни вроблено вдарник, який від удару, відповідно ламаючись, запалює „запальник", що в свою чергу викликає вибух міни. В наступному відсіці міни знаходиться стиснене до 200 атмосфер повітря, що порушує всі механізми міни. Ще в дальшому переділі знаходяться всі механізми міни: а) головна машина, що двигає міну, б) кермові машини для керм поземних і сторчових, в) надзвичай чуле гідростатичне приладдя для утримання міни на визначеній глибині, г) приладдя „Обрі", що служить для утримання міни в тому напрямку, в якому вона була випущена; збудовано воно на засаді дзиги або вовчка і пускається в рух за поміччю пружини під час стрілу міною.

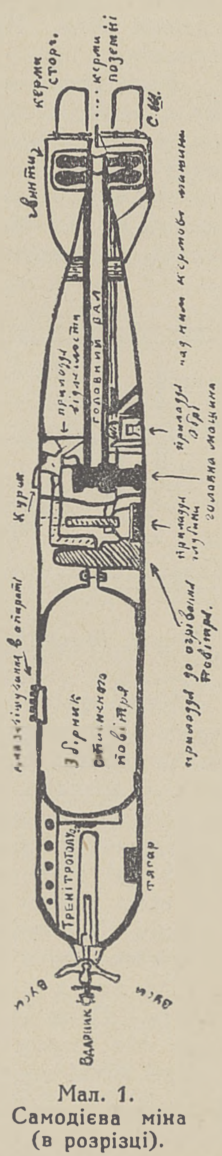

Мал. 1.
Самодієва міна
(в розрізці).

*) Див. „Табор" ч.ч. 19, 23, 24, 25.

В цьому ж відсіці міститься приладдя до огрівання повітря і приладдя до самозатоплення міни, коли б вона не влучила (в час війни) або до виплинення її на поверхню води (в спокійний час); там же, вгорі, знаходиться спеціяльний курок для відчинення доступу стисненого повітря до механізмів міни під час стрілу міною, і тоді всі її механізми починають діяти автоматично. Від цього відсіку йдуть головні вали до корми, які порушають гвинти, що працюють в протилежні боки, щоб уникнути впливу рухів гвинтів на напрямок міни. На кормі ж міни знаходимо і керми поземні та сторчові.

Міна вистрілюється мінним апаратом, що уявляє з себе свойого роду гармату, задраєну з двох боків (для підводного мінн. апарату): з одного боку від моря, а з другого боку замком. Припустимо, що апарат порожній, відчиняємо замок, за поміччю спеціяльної рейки вводимо туди міну, зачиняємо замок і наповнюємо апарат водою (див. мал. 2). На наказ „стріль!“ вводимо стиснене повітря до апарату, відчиняємо зовнішню покришку його і міна вилітає в тому напрямку, як ми її наставили перед вкладенням до апарату. Після стрілу апарат, наповнений водою, зачиняємо від моря, вода випускається через спеціяльну цівку на діл до збірника, до апарату впускається стиснене повітря і знову можна вкладати наступну міну.

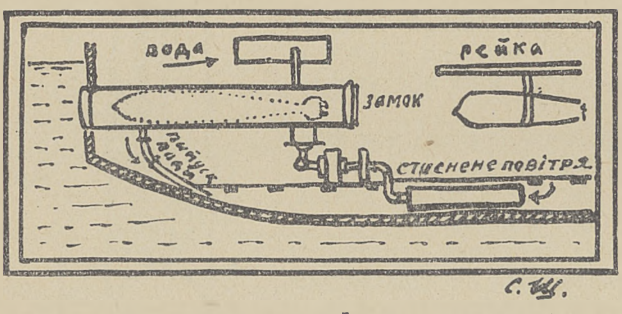

Мал. 2. Підводний мінний апарат (в розрізці).

Крім такого мінного апарату, що також існує яко надводний на ескадр. міноносцях, міноносцях і на більших кораблях і в якому вже не буває води, як у підводному апараті, існують ще зовнішні підводні апарати до випускання мін—системи російського кораб. інженера Джевецького. В цьому випадку самодієві міни спеціяльно прикріплені до зовнішних бортів підв. човна і пускаються в такий спосіб: по відчіпленню носа міни від човна, вона рухом води від ходу підв. човна відхиляється від борту його і стає під тим кутом, під яким її хочуть пустити; тоді приводять в рух її машини і механізми й пускають її.

На нових підв. човнах Чорноморської флоти були такі мінні апарати. Вони мали ту велику вигоду, що давали можність стрілу міною від борту човна під різним кутом в той час, як внутрішні підводні мінні апарати стріляли або з носу або з корми підв. човна. Разом із тим ці апарати мають той дефект, що, знаходючися назовні підводного човна, вони в тих чи інших випадках можуть стати

небезпечними при вдарі чи спітканню з чимнебудь. Німецькі підв. човни під час Світової війни таких апаратів майже не вживали, бо часами вступали в артилерійський бій або попадали під атаки гідроплянів, а тому і не ризикували мати по бортах такі апарати з мінами.*)

Швидкість самодієвих мін рахується до 45 вузлів, тобто на годину до 80 верстов але більш-менш певно стріляти ними можна до 2-х верстов, бо далі виникає непевність влучення. Плисти ж міна може до 6 верстов.

Великою недостачею самодієвої міни є те, що вона зраджує свій рух тим слідом, який залишає за собою на поверхні води. Цей слід—бульки стисненого повітря, що випускає міна і тому, своєчасно зауважена, дає можність заатакованому кораблеві ухилитись від міни. У 1918 році німці віднайшли самодієві міни, які порушаються не стисненим повітрям, а електрикою. Ці міни вже не залишають сліду за собою і з'являються дуже небезпечними для ворожого корабля. Їх недостачею поки що є те, що вони мають малий хід— яких 30 вузлів. Не дивлючись на це, вони введені в німецькій флоті. Між іншим німцям вдалося також удосконалити і надводні мінні апарати до такого ступеня, що під час стрілу міною до води не буває всплеску і стрілу не видко ні вдень, ні вночі.

В Японії переводиться дослід з міною, в середині якої знаходиться людина, що нею керує на ворога і яка має загинути разом з міною, влучивши в ворожий корабель.**)

Другий японський винахід, з яким переводяться досліди — це малий підв. човен, що спускається на воду або з корабля, або з великого підв. човна. В ньому мається лише одна міна і одна людина. Він випускає міну лише тоді, коли наблизиться зовсім до ворожого корабля. Але ж тут треба не забувати, що обидва японські страшні винаходи знаходяться в стані лише дослідів.

Бувають і несподіванки з самодієвими мінами: оце недавно франц. ескадр. міноносець „Ураган" під час учебного стріляння був таранений власною міною, яка повернулась назад, бо „заїло" її керми. Але учебна міна набита тирсою і для ваги — піском й була безпечна. Гірше буває, коли доводиться рятуватись від власної бойової міни, як це сталось у 1915 році під Боспором з підв. човном Чорном. флоти „Тюлень" (вже нам знайомим по артилерійському бою з турецьким транспортом „Родосто"—див. ч. 25 „Табору"), який ледве не загинув від своєї міни.***)

---

*) В ґрунті речі, в зв'язку з загальною небезпекою для підв. човнів у кожному бойовому випадку і без таких мін, ці мотиви не могли вже відограват такої поважної ролі.

**) Цікаво, що для цих дослідів були запрошені бажаючі із старшин резерви флоти, з попередженням, що досліди будуть теж дуже небезпечні. І ось на 400 вакансій зголосилося аж до 5.000 прохачів.

***) Його тодішній командір лейт. фл. П. Б. докладував потім в штабі про цей випадок, весело посміхаючись. Але не думається, щоб було йому тоді так весело, коли, стрілявши міною до ворожого корабля, він мусив від неї ж тікати. Та й ще до того ця міна зробила аж дві циркуляції.

Взагалі ж в підводній війні частенько витворюється така ситуація, про небезпеку якої довідуються лише тоді, коли вона щасливо минула. Ілюстраціями до цього можуть служити оповідання командірів Чорноморської флоти підв. човна „Нерпа" (мал. 3) і німецького підв. човна „UB14" (мал. 4), про їх бойову зустріч із ворогом. Річ в тому, що під час Світової війни підвод. човни Чорноморської флоти несли постійну і реґулярну позиційну службу коло ворожих берегів. Звичайно вони виходили в море на 10 діб. Восени 1915 р. підв. човен „Нерпа"*) був надісланий до Румелійських берегів. Вночі ескадр. міноносці Чорномор. флоти мали поставити в певному місці мінні загородження. Після цього на другий день „Нерпі" треба було потриматись під водою коло цього загородження і далі

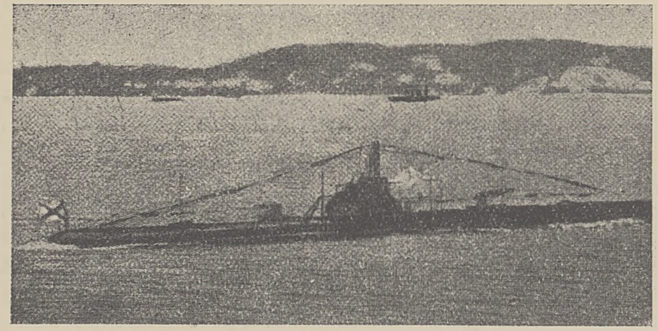

Мал. 3. Підводний човен „Нерпа".

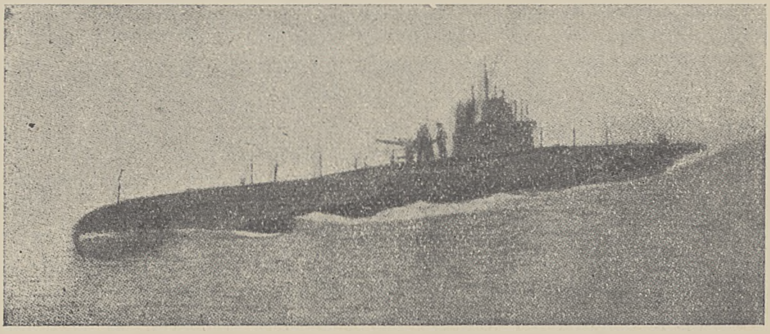

Мал. 4. Німецький підводний човен „UB40". Того ж типу „UB14", тільки меншого розміру.

вночі покинути цю позицію. В той час ще підводного радіотелеґрафу не було. Підводний човен на морі вночі ставив на певну годину щогли, підносив антену і слухав. Ані відповідати, ані висилати від

*) Будови 1913 р. в Миколаєві, 460/630 тонн, 15/11,5 вузлів, одна 75 мм., одна 57 мм. гармата, 1 кулемет, 9 мін. апаратів. 4 старшини і 51 матрос. У 1918 р. був у реєстрі Укр. Держ. флоти, а зараз плаває в складі Рад. Чорномор. флоти під тимчасовою назвою „Політрук".

себе радіотелеґрами тоді не дозволялося, щоб ворог не міг дізнатись про присутність підв. човна.

Оджеж, наближаючися до Румелійських берегів, „Нерпа“, як оповідає к-р її, зауважила дві лайби (два вітрильники), що йшли в напрямку Боспору на більшій відлеглості одна від одної. Зупинили першу лайбу. На ній оказались жолуді для дублення шкір — воєнне пачкарство. Команді лайби наказано було, забравши власні речі, провіянт і солодку воду, рятуватись на шлюпці. До берега було недалеко, погода чудова. Штурманський старшина перевірив документи екіпажу. Капітана лайби і його помішника — резервіста Турецької воєнної флоти було взято у полон. Лайбу запалили. Занялась відразу, як огнище з сухого хворосту. Вогонь лизнув вітрила та рангоут. Повалив густий дим. На містку „Нерпи“ всі стояли, як зачаровані видовищем пожару.

„Підчовен!“ виголосив у цей момент один з вартових підстаршин. І дійсно — від півден. сходу наближався в надводному положенні підв. човен на „вогник“. Кинувши шлюпку з екіпажем лайби, швидко забрали полонених до човна і „Нерпа”, занурившися, пішла в атаку. Але ворог зник, він теж занурився. Такий вже закон — не можна залишатись на очах ворожого підв. човна і давати йому всі дані на вдатну атаку, не залишаючи собі жадного шансу на успіх.

Почалася довга гра в хованку — хто кого попередить у воді. По курсу ворога видно було, що він вертав до-дому (на Боспор), тому і „Нерпі” краще податися на південний захід і, як по дорозі не вдасться викрити ворога, то зайняти призначену „Нерпі” позицію коло мінного загородження.

Поверхню моря через перископ пильнували без перерви. Три рази бачили ворога, повертали на нього, але німець ховався. Місця ж винурення ворога не давали точних вказівок його курсу, а лише загальний напрямок.

Пройшов досить довгий час. На виднокрузі нічого не було видно і „Нерпа“ дійшла до призначеної їй позиції не в дуже доброму настрою: потоплення 250 тонн ворожого воєнного вантажу здавалось невистарчаючим трофеєм. Друга лайба лишилася незатоплена, бо топити без огляду і попередження було заборонено. Огляд же помішав зробити ворожий підв. човен, а його затопити не вдалося. Одним словом — не пощастило. Про те ж, що ворогові не вдалося несподівано підійти і затопити „Нерпу“, і в думці не було.

Ця ж думка про неудачу змусіла віднестись з недовір'ям і до певности місця нового мінного загородження.

Чи ж міноносці вночі так—таки точнісенько і „підгребли“ до призначеного місця?! „Будемо триматися краще на милю на захід”. День ясний, виднокруг як на долоні. „А береженого і Бог береже”!

День дійсно скінчився без випадків. Вночі ж прийняли радіо штабу флоти: „загородження поставлено на милю на захід!”

„Ось тобі маєш! Щасливо!”

По закінченні чергової бойово—вартової служби під Боспором „Нерпа“ стала в своїй базі в Південній бухті Севастополя. На при-

стані зібрались старшини інших підводних човнів, щоб зустрінути бойових приятелів, поздоровити їх згідно з морськими традиціями з прибуттям, довідатися про новини, які завжди поширювали досвід підводної війни. Але дивне було запитання командіра підв. човна „Морж": „Ну що ж, лайбу спалив?! (Відкіля він знає?) А потім сховався від мене у воду! Оце так вояка!"

„Відкіля ти знаєш?"

„Ага! правда очі коле! Йшов до вас на рандеву, з-за вас поставив щогли, „позивні" підніс для опізнання, розквітився прапорами як на царський день..., а ви від мене тягу дали! Хоробрі—нема що казати! Вояки!"

Це вже було занадто! Захопивши к-ра „Моржа", ст. лейт. фл. Ф., під „жабри", затягнув його в кают-кампанію до карти:

„Покажи, яким курсом йшов, що то за рандеву, де нас бачив і куди ми йшли!!? Тоді тобі покажемо нашу „прокладку" (курсу)".

І виявилася зворушлива картина „переслоєного пирога з капустою": „Морж", „німець", „Нерпа".

Надісланий за „Нерпою" „Морж", щоб попередити про помилку в поставленні мінного загородження, побачив на заході дим палаючої лайби. Зрозумівши, чия це робота, повернув і пійшов на лайбу. Але швидко зауважив обрис підв. човна, що схилявся від нього на захід і який зараз же занурився. Рахуючи, що це „Нерпа", поставив щогли і всіма силами намагався звернути на себе увагу, бо боявся, що „Нерпа", не побачивши його, займе позицію згідно з наказом і загине. Тому „Морж" і не занурювався. В дійсності ж поміж „Нерпою" і „Моржем" був „німець", цілковита увага якого була звернена в бік диму і обрису „Нерпи", що почала занурюватися і тим змусіла і німця пійти під воду. „Нерпа" за далекою відлеглістю не бачила „Моржа". Безумовно, що ворог мусив був оглянути цілий виднокруг, побачити „Моржа" і затопити його. Але цього чомусь не сталось.

Ця історія зробила велике враження на всіх підводників, особливо на „Моржових" і на тих, кого Бог зберіг, і на тих, кто був готовий мимоволі пожертвовати собою, щоб спасти своїх друзів.

А що ж було на німецькому підв. човні? Це був „UB14"*). Його командір Oberleutnant zur See von Heimburg оповідає**), що, повертаючися в надводному положенні від Кримських берегів, він вступив в ту полосу моря, де, згідно з їх відомостями, завжди перебували ворожі підв. човни. Погода була чудова. Сонце сліпило очі і треба було мати вже назвичайний зір, щоб легко зауважити в своїм часі перископ. Було так тепло, що вся вільна від служби команда човна знаходилась нагорі його і палила турецькі цигарки. Повним ходом „UB14" тримав курс на Боспор. Командір його пе-

---

*) 1915 р. 127/142 тонни, 7/6 вузлів, 1—47 мм., 1 кулемет, 2 мінні апарати, 1 старшина і 15 матросів.

**) Його книжка „Unterseeboot gegen Unterseeboot". 1917 р. Berlin, A. Scherl.

ребував увесь час нагорі—на містку. Коло 16 години спустився він до човна, наказавши кермовому підстаршині додати до варти ще двох матросів для пильнування моря, бо сьогодні можна спіткати ворожі підв. човни; сам же після 20-годинної варти приліг на койці. Не встиг він добре заснути, як почув алярмові дзвінки і зараз же був на центральному пості човна. Зверху до човна „сипались" матроси.

По лівому борту човна в більш як 500 метрів віддалеглости знаходився великий ворожий підв. човен.*) Було великим дивом, що він до цього часу не висадив „UB14" в повітря, і „UB14" зараз же занурився.

Командір його глянув у перископ і побачив міну, яка шла просто на човен**), але в нього не попала і пройшла кілька метрів від носу його. Обидва підв. човни були під водою. „UB14" занурився аж до 20 метрів, не бажаючи зустрічі з сильнішим ворогом. Змінили було курс під водою, кілька разів випливали, оглядали видноkруг і зараз же знову занурювались, поки вкінці не опинилися коло самого Боспору. Тут почули гарматну стрілянину, як з'ясовалося—учебну. Спіткали турецький канонерський човен, що і попровадив „UB14" через мінні поля і різні загородження. Пройшли Терапію і тоді показався фіолетово-вечірній вигляд Царгороду. Годиною пізніш „UB14" щасливо став в бухті „Золотий Ріг."

(Далі буде).

Додаток до — „Укр. Збр. Сила в Наполеонівських війнах 1812—14 р.р."

До ПЕРЕГЛЯНУТІ, АЛЕ НЕ ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

XXXI. Ґр. Вітте — ком. Укр. К. Коз. дивізії — дивитися про нього — „Военная Энциклопедія" — Вид. Сытина. СПБ. (подається повна біоґрафія та портрет).

XXXII. Про поїздку кап. Котляревського до Головної Кватирі до Дрездену в 1813 р. у справах укр. полків, див. — „Из бумаг И. П. Котляревськаго" — Київ. Стар. 1883 р. V.

XXXIII. Див. „Табор" ч. 21, стор. 34 про марш Чернігівських коз. полків у 1812 р. на Могилів, під командою ґен. Гудовича. Про цей марш див. — „Записки Др. Де-ла-Фриза" — Русская Старина 1892 I — III, стр. 578.

О. Переяславський.

---

*) Згадка про дим, відкритий підв. човном „UB14" ще раніш, і самий факт пожару і затоплення „Нерпою" турецької лайби випущені німецькою цензурою, бо книжка була видана у 1917 році, тобто ще під час Світової війни.

**) Стрілу міною, як бачимо з попереднього оповідання к-ра „Нерпи", не було. Очевидно к-р „UB14" додав це сам для „більшого ефекту", бо, повторюю, книжка ця, видана під час Світової війни, призначена була для широкого загалу, або можливо, що німецькому к-рові і здавалося через перископ, що він дійсно був заатакований міною з „Нерпи". Разом з тим в цьому ж можемо знайти і психологічне пояснення того, чому „UB14" не зауважив з другого борту підв. човна „Морж".

РОЗДІЛ IV.

Встановлення старшинських рангів у С.Р.С.Р.

Для старшин черв. армії і флоти введені ранги під назвою „персональних военних званій" такі:

I. а) Для команд. складу суходільних і повітрових сил: 1. лейтенант, 2. старший лейтенант, 3. капітан, 4. майор, 5. полковник, 6. комбриґ, 7. комдив., 8. комкор. 9. командарм II ранги і 10. командарм I ранги.

б) Для команд. складу морських сил: 1. лейтенант, 2. старший лейтенант, 3. капітан-лейтенант, 4. капітан III ранги, 5. капітан II ранги, 6. капітан I ранги, 7. флагман II ранги, 8. флагман I ранги, 9. флагман флоти II ранги, 10. флагман флоти I ранги.

в) Для воєнно-політичного складу всіх родів військ: 1. політрук, 2. старший політрук, 3. курінний комісар, 4. полковий комісар, 5. бриґадний комісар, 6. дивізійний комісар, 7. корпусний комісар, 8. армійський комісар II ранги, 9. армійський комісар I ранги.

г) Для воєнно-техничного складу суходільних і повітрових сил: 1. воєнтехник II ранги, 2. воєнтехник I ранги, 3. воєнінженер III ранги, 4. воєнінженер II ранги, 5. воєнінженер I ранги, 6) бриґінженер, 7. дивінженер, 8. корінженер, 9. армінженер.

ґ) Для воєнно-техничного складу морських сил: 1. воєнтехник II ранги, 2. воєнтехник I ранги, 3. воєнінженер III ранги, 4. воєнінженер II ранги, 5. воєнінженер I ранги, 6. інженер-флагман III ранги, 7. інженер-флагман II ранги, 8. інженер-флагман I ранги, 9. інженер-флагман флоти.

д) Для воєнно-господарчого і адміністративного складу всіх родів війська: 1. техник-інтендант II ранги, 2. техник-інтендант I ранги, 3. інтендант III ранги, 4. інтендант II ранги, 5. інтендант I ранги, 6. бриґінтендант, 7. дивінтендант, 8. корінтендант, 9. армінтендант.

е) Для воєнно-медицинського складу всіх родів війська: 1. воєнфельдшер, 2. старший воєнфельдшер, 3. воєнлікар III ранги, 4. воєнлікар II ранги, 5. воєнлікар I ранги, 6. бриґлікар, 7. Дивлікар, 8. корлікар, 9. армлікар.

є) Для воєнно-ветеринарного складу всіх родів війська: 1. воєнветфельдшер, 2. старший воєнветфельдшер, 3. воєнветлікар III ранги, 4. воєнветлікар II ранги, 5. воєнветлікар I ранги, 6. бриґветлікар, 7. дивветлікар, 8. корветлікар, 9. армветлікар.

ж) Для воєнно-юридичного складу всіх родів війська: 1. молодший воєнний юрист, 2. воєнний юрист, 3. воєнний юрист III ранги, 4. воєнний юрист II ранги, 5. воєнний юрист I ранги, 6. бриґвоєнюрист, 7. диввоєнюрист, 8. корвоєнюрист, 9. армвоєнюрист.

II. Встановлені для „рядового" і молодшого „начальничого" складу суходільних і повітрових сил такі „званія": а) червоноармієць, б) ройовий командір, в) молодший комчоти, г) „старшіна". Для морських сил: а) червонофлотієць, б) ройовий командір, в) „старшіна".

III. Встановлено „званіє" „маршал радянського союзу", що має бути надаваємо урядом С.Р.С.Р. видатнішим особам вищого командного складу[1]). Крім того встановлено ще ранги, що відповідають рангам червоної армії, для відповідальних робітників відділу безпеки комісаріяту внутр. справ (був. „ДПУ"). Їх десять, починаючи від сержанта і кінчаючи комісаром I ранги.

Оджеж наши червоні вороги мусіли так чи інакше, але повернутися до реґулярних рангів старшин—до тих рангів, які вони так ненавиділи і нищили, як буржуазну вигадку. Як відно, ранги встановлені більш-менш в тих майже ступенях, як це було в давній Росії, лише змінено самі назви рангів, схоронено деякі старі, базуючись також і на назвах рангів так зненавиджених большевиками національних держав світу. Не допущено поки що назов „ґенералів" і „адміралів" для вищих ступенів старшин, бо занадто очорніли для себе большевики ці назви в своїй пропаґанді за час всього свойого панування.

Цікаве встановлення також певних рангів (якщо можна їх так в цьому випадку назвати) і для воєнних політичних комісарів. Тут виникає питання службово—підлеглого відношення поміж ними і старшинами вищої від них ранги. Очевидно, в дійсності комісар, якого праця складається з доносів і слідкування, хоч і нижчий часом рангою, але буде робити свою справу і щодо вищих від себе рангою старшин, а з цього мусить виникнути плутанина в службово-підлеглих відношеннях.

З другого боку, введення комісарського інституту в певні ієрархічні рамки разом із старшинами вказує на те, що не все гаразд в червоній збройній силі. Большевики давно вже оголошують, що їх командний склад глибоко просякнений відданістю комунізму, а разом з тим виявляється, що він все-таки потрібує от-тих доглядачів—шпигунів. Отже, певно, не мається віри в надійність свойого командного складу, а з цього в випадку війни з зовнішнім ворогом можуть виникнути різні можливості і різні несподіванки в червоних силах С.Р.С.Р. з боку от-тих, так опікаємих червоних старшин, що одержали тепер для зовнішнього вжитку старшинські ранги і ніби стали подібними до старшин різних національних армій і флот.

Радянська преса з захопленням (інакше й не може бути в урядовій пресі!) галасує про введення рангів для червоних старшин:

„Уряд революційного народу дає командірам своєї армії ці званія, як свідоцтво їх влади і авторитету"—репетує „Правда".—„Наші лейтенанти, капітани,

---

[1]) В рад. пресі з 21.XI.35 р. оголошено вже декрет про надання „званія" маршала Ворошилову, Тухачевському, Єґорову, Буденному й Блюхеру, а також про затвердження в нових „званіях" вищого командного складу.

майори і полковники поведуть озброєнний народ в бій до перемоги за наші кордони" (пишуть „Вісти").

А чи поведуть вже? Побачимо!

З нашої точки погляду на введення цих рангів можна дивитись також як на даток від вищої радянської влади своїм озброєнним силам, що мають її захищати, щоб забезпечити дисципліну старим випробованим способом. Бо крім рангів введено і нове положення про проходження служби командним складом червоної армії, на заміну положення 1928 року, яке фактично зробило початок введенню рангів для черв. старшин.

Лейтенант флоти Святослав Шрамченко.

Воєнна хроніка.

АНҐЛІЯ. На Ґібралтарі встановлено 50 зенітних батарей.—Фірма „Вікерс" збудовала новий тип зенітного орудія, що може відограти ролю вирішального чинника на війні.

БЕЛЬГІЯ. Переводиться моторизація армії.

ГРЕЦІЯ. Замовлено на-спіх 75 самольотів бойових і 35 — до навчання.

ІТАЛІЯ. На абес. фронті вжиті були бомби, що осліпляють й спричиняються до повної втрати зору.

НІМЕЧЧИНА. За три роки видано на озброєння 1 міл. фн. стерл.— Закінчується будова найбільшого дирижабля „L. Z. 129".

СП. Д. П. АМЕРИКИ. В листопаді відбулися великі повітрові маневри, під час яких зроблені спроби димової заслони Н. Іорка від атаки з повітря.—Фабрики зброї Бровнинґа не можуть задовольнити всіх замовлень, хоч праця йде вдень і вночі. — Інж. В. Кристі сконструював „літачого" танка, що може бути скинутий з самольота з височини 30 мтр.

С.С.С.Р. Ніби був переведений дослід випробовання нового газу... на в'язнях; під час одної такої „спроби" згинуло в Хабаровську 300 людей. — За відомостями „Matin" армія нараховує зараз 10 міл. людей, 4500 гармат (з них 700 — тяжких), 3500 танків і самоходів і 4300 самольотів (серед них—150 для кидання тяжких бомб).

УГОРЩИНА. Винайдено новий тип кулемета, що може працювати ніби без перерви 48 год.

ФРАНЦІЯ. Восени відбулися маневри коло Майї й над Марною.

К.

Воєнно-морська хроніка.

АНҐЛІЯ. В зв'язку з італ.-анґл. конфліктом на ґрунті італ.-абесинської війни, Анґлія зосередила на Середземному морі ескадру більш 100 вимпелів, в склад якої входить кілька дреднавтів і найбільший у світі лінійний крейсер-дреднавт „Худ" (42.000 т.). Адміралтійство склало такий новий кораблебудівельний проґрам:

12 лін. кораблів дреднавтів, 33 крейсери, 63 ескадр. міноносці і 24 підв. човни. При тому будівля лін. кораблів розпічнеться лише у 1937 році (2), у 1938 р. (2) і т. д.—Вмер адмірал Джеліко, гол-чий морськими силами в славетному Ютландському бою з німцями 1916 р.

ГРЕЦІЯ. На флоті термін воєнної служби підвищено з 14 до 24 міс. і в армії з 12 до 18 місяців.

ЕСПАНІЯ. Кораблебудівельний проґрам на 5 років: 12 підв. човнів по 400 тонн, 12 еск. міноносців по 800 т., 12 сторожевих кораблів по 200 т., 8 травлерів по 400 т., 2 мінні загородителі по 2000 т., модернізація 2 лін. кораблів і розбудова портів. На все це: 450.000.000 пезет. Новий крейсер „Baleares“ (10.000 т., 33 в., 8—205 мм., 8–120 мм. і 12 мін. апаратів) вступив до дійсної служби. Другий того ж типу „Canarias“ мав вступити в грудні м. р.

ІТАЛІЯ. Закінчена модернізація дреднавтів л.к. „Конто-ді-Кавур“ і „Юлій Цезар“. Вони мали дати на пробі 26 вузлів, замісць 22. Модернізація других двох л.к. дреднавтів „Андрій Дорія“ і „Кайо Дуіліо“ переводиться в приспішеному порядкові, як також будівля нових кораблів. Закладено 10 нових підв. човнів по 600 тонн.

МАНЖУ-ТІ-ГО. 9 вересня 1935 р. імператор Чан-Те перевів перший перегляд флотилії з 15 річних канонерських човнів на р. Сунгарі.

НІМЕЧЧИНА. В будівлі знаходяться вже 2 лінійні крейсери „Шарнгорст“ і „Гнаізенау“ (20.000 тонн, 33 вузли, 9–280 мм. гармат із швидкістю вогня 3 стріли на 1 хвилину; 147 мм. ж гармати встановлені будуть як звичайна артилерія і як протилітакова), 2 крейсери по 10.000 т., 6 ескадр. міноносців по 1625 т. Мають розпочати будівлю ще підводних човнів: 8 по 250 т., 6 по 500 т. і 3 по 800 т. — 27/IX м. р. вступив у склад дієвої флоти 1 Дивізіон підводних човнів під назвою „Beggimena“ (прізвище командіра підв. човна „U13“, що під час Світ. війни в вересні 1914 р. в один день затопив 3 анґл. крейсери) в складі 6 підв. човнів: „U7“— „U12“ (250 т.) і еск. міноносця „Т.23“. Разом з тим відчинено „Школу підводного плавання“, до якої приділено підв. човни того ж типу „U1“ — „U6“ (6). На німец. підв. човнах введено один сильник, як для надводного, так і для підводн. плавання. Введено новий воєнний прапор, подібний до старого імператорського, що замісць вірла має свастику.

ПОЛЬЩА. В зв'язку з розвиненням воєнної флоти, в Гардемаринській Школі в Торуні, крім існуючих морського і механічного відділів, відчинено ще адміністративний відділ.

СІЯМ. В додаток до 4 еск. міноносців, закладених в Італії, замовлено в Японії 4 підв. човни по 370 т. кожний.

СП. ДЕРЖАВИ ПІВН. АМЕРИКИ. В січні 1936 р. мають закласти нові лін. кораблі-дреднавти.

С.Р.С.Р. Офіц. повідомляють, що під час осенніх маневрів у Фінській затоці підв. човен „В3“ (950/1300 т., 16/9 вузлів, 2—75 мм. і 10 мін. апаратів) зіткнувся з еск. міноносцем і затонув. Загинуло 55 чол. команди. — Введено новий в.-морський прапор.

ФРАНЦІЯ. Видано розпорядження щодо приспішення будівлі лін. корабля „Дюнкерк", спущеного на воду 2.X.1935 р. Мають на увазі розпочати будівлю лін. корабля „Франція" в 35.000 тонн з 9 гарматами по 406 мм. Остаточні дані л. к. „Дюнкерк" такі: 26.500 т., 30 вузлів, 8—330 мм. в 2 баштах (по 4) на носі і 16—130 мм. звичайних одночасно протилітакових на кормі, 2 катапульти для аеропланів, 4 гідроплани і 40 кулеметів. 28.IX.35. спущено на воду крейсер „Ля Ґлюар" (7600 т.) з 6-ти того ж типу, з яких „Ля Галісон'єр" закінчує іспити, а „Марсел'єза" і „Жан де ля В'єн" добудовуються вже на воді. 14.X.35 спущено на воду підв. човен „Бевез'єр — 1380/2060 т., що є 38-м підв. човном цього типу, збудованим після Світ. війни.

Лейтенант флоти **Святослав Шрамченко.**

До Українського громадянства.

На еміґрації маємо понад 3000 дітей. Цей молодий український еміґраційний доріст, перебуваючи в тяжких і складних умовинах еміґраційного життя, наражений на повне культурно-національне занедбання.

Перед нами стоїть грізне питання: чи зможемо ми зберегти наш еміґраційний доріст і виховати його в національно-державному дусі?

Мусимо це зробити, бо це наказує нам Ідея і Кров мучеників, пролита во ім'я здійснення Державної Незалежности України. Але це можна успішно зробити лише тоді, коли всі без винятку спричинимось своєю жертвою для цього святого діла. Рятуючи душу дитини і допомагаючи батькам, в більшості безробітним або дуже мало заробляючим, допомагаємо здійсненню нашої Ідеї.

Звертаємося до громадянства устами цих дітей: — допоможіть нам, а ця допомога буде допомогою Україні. І Україна завжди пам'ятатиме тих, хто в тяжку хвилину прийшов Їй з допомогою, як і тих, хто був глухий на заклик. Допоможіть урятувати в першу чергу дітей сиріт по українських вояках, яких вже тепер нараховується 62. Ці діти, голодні і холодні, чекають нашої допомоги.

З метою здійснення великого й непомірно трудного завдання допомогти вихованню і освіті тих дітей, при Головній Управі Товариства „Український Центральний Комітет у Польщі" заклалося Товариство „Українська Школа на Еміґрації".

Тимчасова Управа цього Товариства звертається до Українського громадянства з гарячим закликом—вписатися в члени Товариства і тим виконати свій національний обов'язок перед нашими дітьми.

Вписове 1 зл., членське 1 зл. місячно. Гроші пересилати на конто 9.134 „Ukraiński Komitet Centralny w Warszawie" (Українська

школа). Адреса Управи: Warszawa, Czerniakowska 204, m. 25. Пані Інженер Г. Марченкова.

Тимчасова Управа Товариства:

Шандрук П., ґен.-хор., Голова.
Шкурат П., Заступник Голови.
Сікора П., інж., Член Управи.
Денисенко П., сотн., Скарбник.
Марченкова Г., інж., Секретар.

Варшава, 4.XI.1935 р.

Львів, дня 1 вересня 1935 р.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Позволяємо собі переслати Вашій Хвальній Редакції опрацьовану нами карту „України і сумежних країв" в мірилі 1:2,500,000; 85 × 45.

Наша карта є під теперішню пору одинокою точнішою картою, що обіймає цілу українську етноґрафічну територію і представляє сучасний стан політичного і адміністративного поділу. Зазначено на ній окремими красками держави та широкими коліровими лініями сучасний адміністративний поділ, а великі колірові написи орієнтують нас в назвах тих адміністративних одиниць. На карті поміщено біля 1500 місцевостей, а при змінених назвах деяких міст подано також давню їхню назву. На карті подано усі комунікаційні лінії: залізничі, річні, морські та воздушні, розміщення гірничих осель та ряд інших відомостей. Завдяки цьому змістові є наша карта важним джерелом для пізнання рідного краю, є вона важним набутком для українознавства.

Карта виконана виключно українськими силами (автори, рисунок, друк, книгарня). Під технічним оглядом вона не уступає чужим виданням і творить по виданій нами минулого року адмістративній карті Галичини зачаток нашої рідної картоґрафії. Ціна карти 3 зол.; головний склад у книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, Ринок ч. 10.

Будемо Вам, Високоповажаний Пане Редакторе, дуже вдячні, якщо схочете помістити у Вашому цінному часописі згадку про нашу карту з огляду на її вартість для нашої суспільности.

Остаємо з пошаною

Др. В. Кубійович,
доцент Яг. Унів.
Краків, Замойського ч. 1.

М. Кулицький.

Бібліоґрафія.

„Вогнистий Хрест" (полковник ля Рок). В. Темляк. Львів 1935. Книгозбірня Вістника. Цікавий нарис діяльности французької патріотичної орґанізації, яка в останніх часах починає відогравати щораз більшу ролю в політичному життю Франції. Характерною є реакція здорових елементів проти гіпертрофії засад парляментаризму й демократії і стрімлення нав'язати до на-

ціональних традицій та створити нову Францію, протиставляючися впливам всякого роду інтернаціоналів.

Юрій Горліс-Горський. І. „Холодний Яр". II. „У ворожому таборі". III. „Ave Dictator". IV. „Червоний рортополох".

Всі книжки Ю. Горліс-Горського відзначаються не тільки легкою белетристичною формою, але й виразним ідеологічним напрямком. Бренить у них голосна нота ненависти до московських окупантів України і заклик до чинної з ними боротьби. „Холодний Яр"— це епопея кривавих змагань селян Чигиринщини на протязі довгих місяців. При читанні цієї книжки, в якій знаходимо безліч фактів геройства й самопосвяти, мимоволі однак згадується й той „провінціяльний патріотизм", який був одною з причин наших невдач. Десятки тисяч озброєних селян боронять „свої села" у той час, коли треба було боронити „свою Україну".

„У ворожому таборі" прекрасно змальовує умовини підпольної роботи в Україні в часі перших років після припинення орґанізованої збройної боротьби. Книжка ця дає поняття про силу й поширення української національної ідеології серед різних верств суспільства на окупованій Україні, а поруч з цим і про методи большевицької влади, що прагне за всяку ціну знищити всі осередки опору.

„Ave Dictator"— малюнок мемуаристичного характеру (цей характер мають також дві попередні книжки), що змальовує яскравими барвами один з епізодів з часу перебування автора в Україні. Кожному українцеві можна поручити всі ці книжки для ознайомлення, а їх приступна ціна робить це можливим навіть для диспонуючих дуже обмеженими засобами. Зокрема можна це сказати про книжку „Червоний чортополох", де читач знайде багато відомостей про червону армію, про її моральні вартості та про національні настрої в совітському війську. Автор, що довший час перебував у різних місцевостях СССР, подає ряд цікавих спостережень і образів, що схоплені безпосередньо з життя.

„Українські сили під Московією" (1920 — 1935). Р. Борис. Львів 1935. — Дуже корисна брошюра для бажаючих запізнатися з проявами активної боротьби українських національних сил з московськими окупантами. Дуже цікаві відомості про зріст національної свідомости серед робітництва в Україні, зокрема ж серед „Комсомолу", та про оформлення нової сили — молодого покоління українців, якому автор передрікає головну ролю при звільненні України від москалів. Можна лише вітати щасливу думку популяризувати шляхом дешевих видань (ціна 20 грош.) відомості про нашого ворога. Одне маленьке зауваження: — „воєнком" це не „воєнний командір" (ст. 5), а „воєнний комісар".

„Зимовий Похід 1920 р.". О. Доценко. Том XIII праць Українського Наукового Інституту в Варшаві. До ряду праць, що трактують про одну з найславніших бойових подій української армії прибула праця О. Доценка. Основана вона пере-

важно на працях вже перед тим виданих і не вносить багато нового до перебігу подій. Натомість дуже цінною частиною цієї праці є додані до неї документи, які безперечно можуть послужити поважним джерелом для бажаючих простудіювати в спосіб вичерпуючий цю славну сторінку з історії нашої збройної боротьби.

Ю. П.

„Wschód-Orient". Kwartalnik. Ч. 3 (19), вересень—листопад 1935. Варшава. Черґова книжка журналу, присвяченого справам Сходу, містить багато цікавого матеріялу про ССРР, який може зацікавити українського читача. В статті Ю. Науменка „Совітська Україна" знаходимо цікаві відомості про сучасний стан нашої Батьківщини під совітським ярмом, про зусилля москалів викорінити там всі прояви українського духу та про безупинний опір населення і зріст серед нього національно-державної свідомости. Артикул „Замість хроніки ССРР" барвно змальовує стремління большевиків внести заколот у міжнароднє життя при помочі своїх аґентур на підставі ухвал Комінтерну.

Цікавий матеріял про країни сходу (Японію, Персію і Туркестан) знаходимо в ряді артикулів, опрацьованих знавцями цього питання.

В. К.

„Історія Українського Війська" кн. І і II. Видання І. Тиктора. 1935 р. Львів, Косцюшка 1а. Ціна цілої 12.00 зол.

Вийшли перші 2 зшиткі. Як на першу більшу популярну історію українського війська і флоти і на початок ці зшитки виглядають добре в чепурних обгортках мал. М. Бутовича. По змісту може трохи замало, але, повторюю, для першого видання і то добре.

Перші книжки охоплюють військо і флоту княжої доби, їх орґанізацію, види зброї і бойові формації, приготування до війни, бій, укріплення, флота та морські походи і війни за княжих часів.

Але видко, що не всі можливі історичні праці і матеріяли використані; найбільш можна це зауважити по Відділу флоти і морських походів. Перший великий мор. похід князів Аскольда і Дира на Царгород відбувся у 866 році (по в.-морській історії), а не у 860 р. Далі більш треба було оповісти про красиву легенду про опущення у води Боспору ікони Влахернської Божої Матери, бо ця легенда традиційно була відома у Чорноморській флоті. Далі немає нічого: про другий мор. похід кн. Аскольда і Дира у 867 р., про морські походи кн. Святослава у 967 р. і 970 р. на Дунай, про мор. похід вел. кн. Володимира Святого у 988 році під Корсунь. Нема і укр. морських походів у Середземне море у 935 р., у 949 р., у 960—964 р.р. в союзі з Візантією, коли доходили аж до берегів Італії. Так само нема славного походу „руського" адмірала Хрисонира, який після смерти вел. кн Володимира прорвався аж через Боспор—Дарданели і вийшов у Середземне море.

Меж іншим не у властивому значенню вживається (зрештою, як і більшістю укр. преси) слово „пристань", там де треба конче уживати слова „порт" (порт може мати сотні пристаней).

Історія ілюстрована, але треба буде Редакції її звернути увагу на вміщення, як найбільш можливо, воєнно-операційних карт, щоб їх не бракувало. Крім того недостачею „Історії" є її анонімовість, тобто не подано прізвищ її співробітників, але далі певно це буде зроблено.

„Українські Січові Стрільці 1914 — 1920". Накладом ювілейного комітету. Львів, 1935 р. Наклад 2.100 примірників. 160 стор. більшого формату і 450 ілюстрацій. Ціна в оправі 15 зол.

З приємністю можна сконстатувати, що нарешті з'являються такі наші історичні воєнні праці, які можна поставити нарівні з подібними працями і виданнями інших народів. Видко, що редакційний комітет з любов'ю і пошаною поставився до видання.

Це перша повна історія українських легіонів „УСС-ів", якої не мусить забракнути в наших бібліотеках.

Закінчується книга словами: „на одній з перших сторінок новітньої історії України вписані щирим золотом три букви „УСС."

Виразні ілюстрації, добрий друк і ситуаційні карти, а також поіменний реєстр бойових відділів 1 полку Укр. Січових Стрільців (шкода, що інших реєстрів бракує) побільшують вартість цієї книги. Зайва лише світлина на стор. 18: „Російська піхота в поході на Галичину", яка для знавців являється певним дисонансом у такій поважній книзі. Невже ж не можна було дістати іншої світлини (як вже конче хотілося помістити таку) замісць того, щоб уміщати одну з найгірших світлин аж з часів російсько-японської війни, яку можна знайти по російських журналах того часу, а автор цих рядків має її в другорядному рос. журналі „Всемірное обозрѣніе" ч. 21, стор. 1, р. 1904.

„Morze" № 12. 1935. Warszawa. L.M.K.

Останнє число цього місячника в гарній кольоровій обгортці, як і попередні (наклад 150.000 примірників), з цікавим змістом і багатьома фотографіями. В оповіданню „В портах Азії" про подоріж учебного корабля „Дар Помор'я" є таке місце: „В Шанхаю ми мали живий приклад, як відносяться до нас українці, коли ніхто не псує стосунків між нами. Одного дня на „Дар Помор'я" прибуло 7 українців, щоб привітати корабель від імени цілої укр. колонії. Прибули притягнені сантиментом, хоч, як зазначили потім, не були певні, як будуть зустрінуті. Розлучилися ми приятелями." Меж іншим на старшому курсі Польської Мор. Школи є один українець, який теж тоді був на „Дарі Помор'я".

Mer et Colonies. №№ VIII/XII. 1935 р. Paris 27, Rue Magador.

Цікаві статті і добра франц. морська хроніка і бібліоґрафія.

„Морской журналъ" Прага. №№ 4/11. 1935.

Серед багатого в.-морського матеріялу звертають на себе увагу уривки із споминів старого моряка контр-адмір. Анатолія Олексієвича Кононова „На брон. фрегатѣ „Дмитрій Донской". Адмірал багато плавав по світу, а тепер перебуває в свойому маєтку на

Волині, де занявся містецтвом, спеціялізуючись на малюванню портретів гетьманів. (Автор ` цих рядків бачив повну галерею всіх гетьманів у маєтку зятя адмірала М.М. Ханенка на Волині). З пензля ж адмірала походять і портрети митрополита Петра Могили у митрополита Діонисія і в архієпіскопа Олексія.

„Rewue de Ligne Maritime Belge" №№ 8/11. Bruxelles 1935.

На дуже доброму папері цей журнал, ані змістом, ані багатьома фотоґрафіями не тільки не уступає своїм побратимам, але і перевищує багатьох з них.

Лейтенант флоти **Святослав Шрамченко.**

Major O. Laskowski. Odrębność staropolskiej sztuki wojennej. Warszawa 1935.

Знаний з своїх історичних праць майор Польського Війська О. Лясковський, якого ті праці на сторінках нашого журналу неодноразово вже знаходили прихильний відгук, збогатив польську військову літературу свіжою працею про „Своєрідність (odrębność) старопольської воєнної штуки". Як і всі попередні численні праці майора О. Лясковського, ця не менше заслуговує на увагу дослідників історії воєнної штуки взагалі. Глибока аналіза воєнних явищ старожитньої Польщі дала Авторові підстави ствердити, що Польща, хоч справді як і інші держави, користала із здобутків і досвіду інших тогочасних мілітарних потуг Заходу і Сходу в царині воєнної справи, але нічого не сприймала безкритично (порівняти сучасність!), лише відповідно ті чужі здобутки і досвід використовувала для зміцнення власної збройної сили під поглядом орґанізаційним, тактичним і стратеґічним.

Коли справді застановитися глибше над геополітичними умовинами, в яких знаходиться Польща (в яких і знаходилася), над цілком відмінними особливостями її західніх і східніх границь, коли при тім пізнати її воєнні зусилля, нераз уквітчані класичними перемогами, то власне можна зрозуміти, що тільки своєрідна польська воєнна штука могла ставити чоло перед заборчістю сусідів (теза та здається ніколи не стратить на актуальности). Але коли тепер ми можемо це зрозуміти, то мусимо ж подивляти геніяльну прозорість і дуже поважні знання військові тогочасних польських вождів, які могли були тоді так геніяльно розв'язати ту складну проблему.

Праця майора О. Лясковського власне з надзвичайною яскравістю і глибокою ерудицією дає синтетичний образ своєрідности польської воєнної штуки.

Є вона дуже цікава і для нас, з огляду на наше воєнне минуле, коли українське військо неодноразово або виступало спільно з польським військом, або схрещувало з ним зброю. Наші військові дослідники можуть скористати з неї головним чином для запозичення методи досліджень.

П. Шандрук.

Надіслані книжки та журнали:

Д. Варнак. **Данило О'Коннель.** Львів. 1935. Книгозбірня „Вістника" ч. 3 (7). Стор. 62. Ціна 1 зл.

Вісти Музею Визвольної Боротьби України. 1935. ч. 9. 1936. ч. 10 Прага.

Наша Культура. Варшава. 1935. Кн. 7, 8, 9. Річник II. 1936. Кн. 1 (10) і 2 (11).

Тризуб. Тижневик. Париж. Рік вид. XI. 1935. Ч.ч. 40 (494)—46, 48, 50 (504). Рік вид. XII. 1936. Ч. 1—2 (504—6), ч. 3 (507) і 4—5 (508—9).

Кіно. Львів. VI рік вид. 1935. Ч. 81—82 (7—8).

Biuletyn Polsko-Ukraiński. Warszawa, Rok IV. 1935. №№ 42 (129) — 51/52 (138—139). Rok V. 1936. № 1 (140).—4 (143).

Рідна Школа. Львів. Рік IV. 1935. Ч.ч. 20, 21 і 22. Рік V. 1936. Ч.ч. 1 і 3.

Український тиждень. 1935. Ч.ч. 39 (145)—44 (150), 46 (152)—50 і 52 (158). Річн. IV. Ч.ч 1—2 (159—160), 3—5 (163). Praha XII, Sumavska 16. Ціна 48 к. ч. річно.

Рідна Мова. Рік III. 1935. Варшава. Ч.ч. 11(35) і 12 (36). Рік IV. 1936. Ч. 1 (37) і 2 (38).

Wschód Orient. Rok VI. № 3 (19). Warszawa. Wrzesień—Listopad 1935.

Політично-інформаційний бюлетень. Рік II. Ч. 7 (12), ч. 8 (13)—9 (14), ч.ч. 10 (15), 11 (16). Варшава.

Наш Приятель. Річник XV. Львів. 1935. Ч.ч. 153 і 154. Рік 1936. Ч.ч. 155 і 156. Ціна прим. 15 сот.

Вістник. Львів. Річник III. 1935. Кн. 11 і 12. Річник IV. 1936. Кн. 1 і 2.

Шлях нації. Львів. Рік I. 1935.Ч.ч. 7 і 8. Рік II. 1936. Ч.ч. 1 і 2.

Вогні. Львів. Рік VI. 1935. Ч. 3 (52) і ч. 5—6 (54—55).

Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні. Річник III. 1935. Берлін. № 6 (19), № 7 (20).

Відродження. Львів. Рік VIII. 1935. Ч.ч. 10—11 і 12.

Юрій Горліс-Горський. **Червоний чортополох.** (Червона армія в світлі дійсности). Львів. 1935. Накладом В. Кунанця. Стор. 80. Ціна 1 зол. з перес.

Юрій Горліс-Горський. **Холодний яр.** Львів. 1935. Накладом сотн. Івана Зуба. Стор. 173.

„ „ **Спогади. — I. У ворожому таборі. II. В казематах ГПУ.** Львів. 1935. Накладом автора. Стор. 156. Ціна 2 зл. 25 гр. з перес.

„ „ **Ave dictator.** Львів. 1935. В-во „Українська культура." Стор. 47.

Р. Борис. **Українські сили під Московією.** Львів. 1935. Накладом Володимира Кунанця. Стор. 32. Ціна 20 гр.

Ігор Вірлий. **Наші часи.** Львів. 1935. Накладом Володимира Кунанця. Стор. 32. Ціна 20 гр.

В. Темляк. **Вогнистий хрест.** (Полковник Ля Рок). Львів. 1935. Книгозбірня Вістника ч. 4 (8). Стор. 85. Ціна 1.50 зл.

Проф. др. Іван Огієнко. **„Складня української мови".** Ч. 1. Вступ до вивчення складні. Бібліотека **„Рідної Мови"**, ч. 5. 1935. Ціна 1.50. зл.

Проф. д-р Іван Огієнко. **Сучасна українська літературна мова.** Науково-попул. тримісячник **„Бібліотека Рідної Мови"**, ч. 6. 1935. Ціна 50 гр.

Гуртуймося. Praha. Рік. вид. I (VII). Жовтень—грудень 1935. ч. IV (XVI). Ціна 1 зл.

Вісті Українського Технічно-Господарського Інституту Позаочного Навчання при Українській Господарчій Академії в ЧСР. Ч. 13. 1935. Подебради. Замок.

Bulletin Tri-Hebdomadaire d'informations Orientales „**Ofinor**". Український відділ. 37 rue Boileau, Paris 16-e. 2(9) рік видання. № 41—43 і 45. 1936.

Вістник Українського Національного Конґресу. Ч. 1. 1936. Видання неперіодичне. Praha 1. Bartolomejska 14, p. 84. Czechosłowacja.

Вояк. Місячник Т-ва б. вояків Армії У.Н.Р. у Франції. Рік I. 1936. № 1. 42, rue Denfert-Rochereau. Paris 5—France. Ціна 1 фр.

„ТАБОР“

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Рік видання XIII.

Ч.Ч. 1, 2, 7, 8, 9 і 10—вичерпані. Ч.Ч. 3 і 4 по 1 зол. Ч.Ч. 5, 6 і 11—1 з. 50 гр. Ч.Ч. 12 і 13—2 з. ЧЧ. 14 і 15—2 з. 50 гр. без пересилки. Ч.Ч. 16, 17 і 18—2 з. 85 гр. ЧЧ. 19 — 26 по 1 з. 50 гр. з пересилкою в Польщі.

Адреса редакції: W. Kuszcz. Warszawa, ul. Czerniakowska 204, m. 25.

Українська бібліотека ім. С. ПЕТЛЮРИ

В ПАРИЖУ

41, rue de la Tour d'Auverne, Paris 9. France. I. Rudicev.

ТОВАРИСТВО

„Музей Визвольної Боротьби України“

будує „УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ“.

Praha — Žižkov. Karlova 14. Czechoslovakia. Поштове конто Музею: Praha 80940 Muzeum o. b. Ukrajiny.

Товариство Вояків Армії У.Н.Р. в Польщі

Каліш, Українська Станиця, скр. поштова 61.

„ТРИЗУБ“

Тижневик політики, культури, громадського життя та містецтва, виходить у 1936 році по старому що-неділі в Парижі.

Передплата (120 фр. річно) приймається в Польщі:

J. Lipowiecki, Warszawa, ul. Czerniakowska 204, m. 25.

Український Технічно-Господар. Інститут позаочного навчання в Подєбрадах.

—— УТГІ. ——

Продовжується впис на 8-ми семестровий високошкільний

Економічно-Кооперативний відділ,

на якому викладається понад 50 предметів з економіки, права, статистики, кооперації, рахівництва і т. п. Студенти дістають у власність всі підручники на українській мові. По закінченні в-лу дається диплом з титулом економіста.

Проспекти та додаткові інформації висилаються безплатно. Звертатися на адресу: Ukrajin. Technicko-Hospodařsky Institut. Podebrady. Tchécoslovaquie.

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ ВІЙСЬКА УКРАЇНСЬКОГО.

Збірник ч. I.—вийшов з друку 2-им виданням. Ціна 6 зол.
Збірник ч. II — 220 стор. з 38 схемами й світлинами, ціна 6 злотих.
Збірник ч. III—272 стор. з 17 схемами й 12 світлинами, ціна 5.50 зл. в Польщі і 6 зл. закордоном.
Збірник ч. IV—270 стор. з 17 схемами й 24 світлинами, ціна 5.50 зл. в Польщі й 6 зл. закордоном.
Збірник ч. V.—256 стор. з 13 схемами й 22 світлинами. Ціна 5.50 зл.

„Бібліотека Українського Воєнно-Історичного Товариства“

Книжка 1 — „Січові Стрільці в боротьбі за державність” ґен М. Безручка, ціна 1 зл. 25 гр.
Книжка 2 — „Базар”, багато ілюстрована, ціна 3 злотих.
Книжка 3 — „Зимовий похід” ґен. М. Омел'яновича-Павленка, в оригінальній окладинці арт.-мал. М. Битинського, ціна в Польщі 5.50 зл. й 6 зл. закордоном.

СЕРІЇ ЛИСТІВОК: з ґалерії української ґенеральної старшини — 14 шт., з циклю „Базар” — 16 штук, старовинна уніформа української збройної сили — 8 штук, український військовий ґенеральний комітет—8 штук.
Ціна по 10 грошей за штуку.

Пропам'ятні значки ім. С. Петлюри в ціні 4, 5 і 10 злотих.

Набувати по адресі:

Warszawa IV, Elsterska 8, m. 8, Pułk. M. Sadowśkyj.

Гроші пересилати на конто Товариства в П.К.О., ч. 68.686; з-за кордону—на Biuro Przekazów Zagranicznych w Warszawie dla P. K. O. Nr. 68.686.

ГУРТУЙМОСЯ

Трьохмісячний журнал військово-громадської думки. Рік видання I (VII).

Tchécoslovaquie, Praha-Nusle II Nad Studánkou čp. 1018. b. 3.
ing. V. Fylonovyc. Ціна окрем. числа 1 зол.

Видання Союзу орґанізацій Українських Інженерів на еміґрації

„УКРАЇНСЬКИЙ ІНЖЕНЕР”

Квартальник, присвячений техніці та економіці, огляду життя інженерських орґанізацій та огляду ринку праці по різних країнах. Участь приймають видатні українські й чужинецькі наукові сили. Ціна 4 зол. п.

Набувати по адресі: **Zamek, Podebrady. Tchecoslovaquie**
або в Спілці Інженерів у Польщі: **Warszawa, Czerniakowska 204, m. 25.**

ВОЄННО-НАУКОВЕ ВИДАВНИЦТВО

„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 зол. 50 гр. з пересилкою в Польщі.